

Makale / Article

Bir İdrâcla Tarih Tahrif Olur mu?

Ebubekir Sifil

Özet

İdrâc, erken dönemlerden itibaren üzerinde durulmuş bir hadis problemidir. Hadisin hem senedinde hem de metninde vaki olabilir. Bu makalede, metninde idrâc vaki olduğunu düşündüğümüz bir rivayet üzerinde durulacaktır. Buhârî, İbn Hibbân ve Taberânî tarafından aktarılmış olan bu rivayet, Hz. Peygamber'in vefâtının akabinde önce benî Sa'ide sakîfesinde –sınırlı sayıdaki sahabînin re'yiyle– ve ertesi gün Mescid'de –daha geniş bir katılımıla– biat edilerek halife seçilen Hz. Ebû Bekr'e, Hz. Ali'nin, ancak Hz. Fâtıma'nın vefâtı sonrası biatbiat ettiğini Hz. Âişe'nin ağızından aktarmaktadır. Bu rivayet sadece bünyesinde teknik bir problem taşıması cihetinden değil, daha önemlisi tarihî bir hadiseyi hakikate aykırı biçimde yansıtmaları cihetinden de üzerinde durmayı fazlasıyla hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, idrâc, isnad, metin, Buhârî, Zührî.

Abstract

İdrâj is a *hadîth* issue that has been highlighted ever since the beginning of hadîth science. Both the isnâd and its text may contain it. In this article, we will focus on a narrative in whose text we believe to be an *idrâj*. According to al-Bukhârî, Ibn Hibbân, and al-Taberânî, this narrative relates that following the Prophet's death, Hz. 'Alî gave homestate to Abû Bakr after Fâtima's death. This narration was told from Aisha's perspective. This narrative must be examined since it not only contains a technical flaw but also depicts an inaccurate historical event.

Keywords: *Hadîth*, *İdrâj*, *isnâd*, text, al-Bukhârî, al-Zuhrî.

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ebubekir.sifil@yalova.edu.tr,
orcid: 0000-0002-2625-2316.

Giriş

Sözlükte “kumaş, kâğıt gibi nesnelere dürmek, sarmak”¹ “bir şeyi başka bir şeye katmak/eklemek”² anlamına gelen “idrâc (الإدراج)” kelimesi, bir hadis ıstılahı olarak “râviye ait bir sözün, dinleyenin hadisten zannedeceği şekilde rivayet edilmesi”dir.³ Metinde vaki olduğu gibi, isnadda da vaki olur.⁴ Hadisin bünyesinde vaki gizli bir illet olması hasebiyle “ilelu’l-hadîs” disiplini içinde mütalâa edilmesi doğru olan idrâc, –hadiste geçen bir kelimeyi açıklamak gibi bir amaçla– bilinçli yapılabildiği gibi, –râviye ait bir sözü hadisten zannedilerek hadis metniyle birlikte nakledilmesi gibi– dalgınlık sonucu da vaki olabilir. Ne suretle ve maksatla yapılırsa yapılsın, isnâdın ya da metnin aslından olduğu izlenimi veren idrâcın bir problem teşkil edeceği açıktır. Müttekaddimün döneminde “ilel” ve “mesâil” başlıklı eserlerde tek tek bahse konu edilen rivayetler bağlamında dağınık halde karşımıza çıkan idrâc meseleleri, ilk defa el-Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) tarafından müstakil bir eserde ele alınmıştır. Onun *el-Fasl*’da yedi türe ayırarak ele aldığı⁵ idrâc problemi, daha sonraki usul eserlerinde müstakil bir başlık

- 1 Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh* (Halil Mahmûd Şihâ tertip ve tahkikiyle, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut-1426/2005), s. 337.
- 2 İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab* (Emîn Muhammed Abdülvehhâb – Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî tahkikiyle, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî – Müessesetu’t-Târihi’l-Arabî, Beyrut-1419/1999, I-XVII), IV, 321.
- 3 Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Mûkızâ fî İlmi Mustalahi’l-Hadîs* (Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu’l-Matbû’ati’l-İslâmiyye – Dâru’s-Selâm, Beyrut-1428/2007), s. 53-54.
- 4 İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni’s-Salâh* (Rebî b. Hâdî Umeyr tahkikiyle, Dâru’r-Râye, Riyad-1415/1994, I-II), II, 811 vd.; es-Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *Fethu’l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadîs* (Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr – Muhammed b. Abdillâh Âlu Fûheyd tahkikiyle, Mektebetu’l-Minhâc, Riyad-1426/2005, I-V), III, 81 vd.
- 5 Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Fasl li’l-Vasl el-Müdreç fi’n-Nakl* (Muhammed b. Matar ez-Zehrânî tahkikiyle, Dâru’l-Hicre, Riyad-1418/1997, I-II), I, 100-101. Hatîb Bağdâdî belirttiğimiz yerde beş idrâc türü zikretmiş, bunları detaylandırdığı ilerleyen sayfalarda ilk bâbı “sahâbe, tâbiün ve tebe-i tâbiin idrâcları” olmak üzere üç başlık altında ele almıştır. İbn Hacer’in *en-Nüket*’de ona atfen “yedi tür”den bahsetmesinin sebebi budur (bkBk. *el-Fasl*, II, 811). İbn Hacer *Takribu’l-Menhec bi Tertibi’l-Müdreç* adını verdiği çalışmasında el-Hatîb el-Bağdâdî’nin bu eserini yeni bir sistematikle ele alıp zenginleştirmiş, bu çerçevede üçü metinde, beşi isnadda olmak üzere sekiz idrâc türü zikretmiş, metinde vaki idracı ayrıca sahâbe, tâbiün ve tebe-i tâbiin idrâcı olarak detaylandırmıştır ki, bu suretle İbn Hacer nezdinde idrâc on türe çıkmış olmaktadır (bk. *en-Nüket*, II, 825 vd.; 832 vd.). Onun henüz gün yüzüne çıkmamış olan bu eseri Süyûtî (911/1505) tarafından *el-Medrec ile’l-Müdreç* adıyla ihtisar edilmiş, bu eser de Abdülazîz b. Muhammed b. es-Siddîk

halinde yer almıştır.

Bir hadisin “müdreçü’l-isnâd” olması hiç şüphesiz problem oluşturur. Hadisin sahih kabul edilebilmesi için elbette isnâdının problemsiz olması gerekir. İdrâcın metinde vaki olması ise sadece “teknik” bir problem oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda epistemolojik problem(ler)e de yol açar. Bilhassa ahkâm hadisleri söz konusu olduğunda metindeki idrâc, fikhî ihtilafların oluşmasına sebebiyet veren amillerden biri olarak öne çıkmaktadır.⁶ Daha önemlisi, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olmayan bir söz ya da filin ona aitmiş gibi yansıtılmasının –muhtevaya bağlı olarak– “ontolojik” bir problem oluşturması dahi söz konusu olabilir.⁷ Bu durum kademeli olarak mevkuf ve maktu hadisler için de elbette geçerlidir. Bu makalede *Sahîhu’l-Buhârî*’deki bir rivayet üzerinden idrâcın ne tür problem(ler) e yol açabildiği gösterilecektir.

Makalede ele alınan rivayette Hz. Âişe’nin (58/678) ağzından Hz. Ali’nin (40/661), Hz. Fâtıma (11/632) vefât etmeden Hz. Ebû Bekr’e (13/634) bey’at etmediği anlatılmaktadır. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de Şia’nın Ehl-i sünnet’e karşı geliştirdiği polemiklerde temel dayanak ittihaz ettiği rivayetlerden biri budur.⁸ Bu rivayet, manipülasyona elverişli olması dolayısıyla bir yandan Şia’ya “Hz. Ali’ye zorla bey’at ettirildiği” propagandasında güçlü bir malzeme sunarken, diğer yandan, özellikle “tarihî bir realite” vasfıyla⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.)

el-Gumâri tarafından *Teshîlu’l-Medrec ile’l-Müdreç* adıyla yeniden tertip edilmiştir. Bu eser neşredilmiştir: Dâru’l-Basâir, Dimaşk-1403/1982.

- 6 Bk. Yûsuf Küfî, *el-İdrâc fi’l-Hadis ve Eseruhû fi’l-İhtilâfi’l-Fikhî*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi’atu’l-Ürdüniyye, Külliyyetu’-Dirâsâtî’l-Ulyâ, Temmuz-2001; s. 148 vd.
- 7 el-Alak suresinin ilk âetleri kendisine vahyolunduktan sonra vahyin bir süre kesilmesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) intihar etmeyi düşündüğünü, hatta bunun için fiili girişimlerde bulunduğunu anlatan Buhârî (“Ta’bir”, 1) rivayeti bu problemin en çarpıcı örneklerinden biridir. Bu rivayetin tetkik ve kritiği için bk. Ebubekir Sifil, “Efendimiz (s.a.v.) İntihar Etmeyi Düşündü mü?”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt, XV, Sayı, 2, s. 161-170; Hüseyin Kahraman – Mehmet Şakar, “Hz. Peygamber’in İlk Vahyin Akabinde İntiharı Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2017/1, s. 151-189.
- 8 Örnek olarak bk. Yahyâ Abdülhasen ed-Dûhî, *Zulâmetu’z-Zehrâ fî Rivâyâti Ehli’s-Sünne*, Müessesetu’l-Kevser li’l-Ma’ârifî’l-İslâmiyye, Kum-1428/2007; Ahmed Mustafâ Ya’kûb, *Maktelu’z-Zehrâ fî Masâdiri Ehli’s-Sünne*, Merkezu’l-Îmâm mehdî, Kuveyt-2009.
- 9 “İslam Tarihi” denince hemen akla gelen belli başlı kaynaklar arasında bu meseleyi yukarıda işaret ettiğimiz tarzda anlatanlar bulunduğu özellikle dikkat çekmek gerekir. Örnek olarak bk. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *es-Siretu’n-Nebeviyye ve Ahbâr’l-Hulefâ* (el-Hâfız es-Seyyid İzzet Bek vd. tashih ve ta’likiyle, Müessesetu’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, Beyrut-1407/1987), s. 434-435; İbnu’l-

sonrasında sahâb arasında yaşanan bir kısım görüş ayrılıklarının “bölünme/kopma” noktasına geldiğini anlatması bakımından önem arz etmektedir.

Görülebildiği kadarıyla şârihler arasında bu rivayetin metninde idrâc bulunabileceği ihtimali üzerinde duran olmamıştır. Rivayetin Hz. Âişe'nin (ranhâ) ağzından tek bir akış içinde başlayıp biten varyantının Buhârî'nin (256/870) *Sahîh*'inde yer almış olmasının bu sonucun oluşmasındaki rolü elbette tartışılmazdır. Sadece Beyhakî (458/1066) bu rivayetin metnindeki problemi fark eden isim olarak öne çıkmıştır. Onun bu noktadaki hayati önemi haiz uyarısının siyer-tarih müellifleri ve *Sahîh* şârihleri arasında hak ettiği ilgiyi görememiş olması düşündürücüdür.

Bu makalede önce, sadece Buhârî tarafından değil, İbn Hibbân (354/965) ve Taberânî (360/971) tarafından da kimi nüanslarla nakledilmiş olan metne yakından bakılacak, ardından metnindeki problemi ortaya koyan diğer bir kısım rivayetlerle karşılaştırma yapılarak problem ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma Vefât etmeden Hz. Ebû Bekr'e Biat Etmediğini Anlatan Buhârî Rivayeti

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ فَاطِمَةَ -عَلَيْهَا السَّلَامُ- بَسَّتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَذَلِكَ وَمَا بَقِيَ مِنْ مِخْسِ خَيْبَرَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا نُورِثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةً، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ، وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا الَّتِي كَانَ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا أَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ أَنْ يَدْفَعَ إِلَى فَاطِمَةَ مِنْهَا شَيْئًا، فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ، فَهَجَرَتْهُ، فَلَمَّ تُكَلِّمُهُ حَتَّى تُوَثِّقَ، وَعَاشَتْ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ؛ فَلَمَّا تُوَثِّقَتْ دَفَعَتْهُ زَوْجِهَا عَلِيٌّ لِيَلَا، وَمِمَّا بُوِذْنَ بِمَا آفَأَ بَكْرٍ، وَصَلَّى عَلَيْهَا؛ وَكَانَ لِعَلِيِّ مِنَ النَّاسِ وَجْهٌ حَيَاةَ فَاطِمَةَ، فَلَمَّا تُوَثِّقَتْ اسْتَشْكَرَ عَلِيٌّ وَجْهَ النَّاسِ، فَاتَّخَمَسَ مُضَاحَةً أَبِي بَكْرٍ وَمُبَايَعَتَهُ، وَمِمَّا بَكَّرَ بِيَابِعِ تِلْكَ الْأَشْهُرِ، فَأَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ: أَنْ آتِنَا وَلَا يَأْتِنَا أَحَدٌ مَعَكَ، كَرَاهِيَةً لِمُخَضَّرِ عُمَرَ، فَقَالَ عُمَرُ: لَا وَاللَّهِ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهِمْ وَخَدَّكَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَمَا عَسَيْتُهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا بِي وَاللَّهِ لَا يَفْعَلُونَ بِي؛ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ، فَتَشَهَّدَ عَلَيْهِ، وَمِمَّا تَنَحَّسَ عَلَيْكَ خَيْرًا سَافَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَكِنَّكَ اسْتَبَدَّدْتَ عَلَيْنَا بِالْأَمْرِ وَكُنَّا تَرَى لِفِرَاتِنَا مِنْ فَعَالٍ: إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَكَ وَمَا أَغْطَاكَ اللَّهُ، رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصِيبًا حَتَّى فَاصَّتْ عَيْنَا أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ وَالَّذِي تَفْسِي يَدِيدُ لِقِرَاءَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أُصِلَ مِنْ قِرَاتِي وَأَمَّا الَّذِي شَحَرَ بَنِي وَبَيْتَكُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ فَلَمْ آلَ فِيهَا عَنِ الْخَيْرِ وَمِمَّا أَتَى رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهَا إِلَّا صَنَعْتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ لِأَبِي بَكْرٍ مَوْعِدَكَ الْعَشِيَّةَ لِلْبَيْعَةِ فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ الظُّهْرَ رَفَعَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَتَشَهَّدَ وَذَكَرَ شَأْنَ عَلِيٍّ وَخَلْفَهُ عَنِ الْبَيْعَةِ وَعَذَرَهُ بِالَّذِي اعْتَذَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَعْفَرَ وَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِي بَكْرٍ وَحَدَّثَ أَنَّهُ لَمْ يَجْمَعْ عَلَى الَّذِي صَنَعَ تَفَاسَةً عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَلَا إِكْلَارًا لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ وَلَكِنَّا تَرَى لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ نَصِيبًا فَاسْتَبَدَّتْ عَلَيْنَا فَوَجَدْنَا فِي أَنْفُسِنَا فُسْرًا بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَقَالُوا أَصَبَتْ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى عَلِيٍّ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الْأَمْرَ الْمَعْرُوفَ.¹⁰

Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih* (Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-2012, I-XI), II, 187, 192.
10 Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Mustafâ Dîb el-Buğâ tahkikiyle, Dâru'l-Fîkr – el-Yemâme, Beyrut-1414/1993, I-VII), “Megâzî”, 36.

Bize Yahyâ b. Bükeyr şöyle tahdis etti: Bize el-Leys, Ukayl'den naklen şöyle tahdis etti: Ukayl, İbn Şihâb'dan, O, Urve'den, o da Hz. Âişe'den: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kızı Fâtıma (selam üzerine olsun) Ebû Bekr'e haber göndererek, Allah'ın Medine ve Fedek'ten Resulullah'a (s.a.v.) fey¹¹ kıldığı mallardan, bir de Hayber'deki beşte bir hissesinden kalanlardan mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), 'Biz (Peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aşlına sahip olmaksızın) bu maldan yer.' buyurdu. Allah'a yemin ederim ki, bu sadaka malları konusunda, Resulullah (s.a.v.) zamanındaki durumlarından farklı bir uygulama yapmam; Resulullah bu mallar konusunda nasıl hareket ettiyse, mutlak surette ben de aynı şekilde hareket ederim. Böylece Ebû Bekr, o mallardan Fâtıma'ya bir şey vermeye razı olmadı. Bu sebeple Fâtıma Ebû Bekr'e gücendi, dargın vaziyette ondan ayrıldı ve vefât edene kadar da bir daha kendisiyle konuşmadı. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. Vefât ettiğinde kocası Ali onu geceleyin defnetti. Ebû Bekr'e haber vermedi; namazını (bu şekilde geceleyin) kıl(dır)dı. Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma vefât edince Ali insanlar nezdindeki itibarını kaybetti. Böyle olunca Ebû Bekr'le barışıp ona bey'at etmek istedi. (Fâtıma'nın hayatta olduğu) o aylar boyunca bey'at etmemişti. Ebû Bekr'e haber gönderip yanına gelmesini, ancak Ömer'in gelmesini istemediği için de başka kimseyi getirmemesini söyledi. Ömer (Ebû Bekr'e), "Hayır, vallahi onların yanına tek başına gitmeyeceksin" dedi. Ebû Bekr, "Bana ne yapacaklarını düşünüyorsun? Vallahi onlara (yalnız) gideceğim" karşılığını verdi. (Bu suretle) Ebû Bekr onların yanına gitti. (Konuşmaya önce başlayan) Ali şehadet kelimesini söyledi¹² ve şöyle dedi: Şüphesiz biz senin faziletini ve Allah'ın sana bahsettiklerini biliyoruz. Allah'ın sana nasip ettiği bir hayır konusunda da seni kıskanmış değiliz. Ancak sen bu (hilafet) konu(sun) da bizi (istişarenin dışında tuttun) görmezden geldin. (Oysa) biz Resulullah'a (s.a.v.) ile akrabalığımızdan dolayı bu işte payımız olduğu görüşündeydik. Derken Ebû Bekr'in gözleri yaşardı. (Ali sözlerini bitirip de) Ebû Bekr konuşunca şöyle dedi: "Canımı elinde tutana yemin olsun ki, Resulullah'ın (s.a.v.) yakınlarını gözetmek benim için kendi yakınlarımı gözetmekten daha önceliklidir. Sizinle benim aramda bu mallar konusunda çıkan anlaşmazlığa gelince, bu konuda hayrı gözetmekte kusur etmedim. Resulullah'ın o mallar konusunda yaptığını gördüğüm ne uygulama varsa, ben de aynı uygulamayı

11 İlk defa 59/el-Haşr, 6-10. ayetlerde ifadesini bulan "fey", savaşmaksızın ele geçirilen menkul-gayrimenkul mallar hakkında kullanılan bir terimdir. Bk. Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, XII, 511-513.

12 Bu cümle üzerinde, ileride "**2.D.**" numarayla gelecek olan alt başlığın "E" ve "F" maddelerinde, metinde ihtisar ve telifik olduğunu gösteren bir unsur olarak durulacaktır.

eksiksiz yaptım.” (Neticede) Ali, Ebû Bekr'e, “Biat zamanı yarın öğleden sonradır” dedi. (Ertesi gün) Ebû Bekr öğle namazını kıl(dır)ınca minbere çıktı. Şehadet kelimesini söyledi, Ali'nin meselesini bahse konu etti, biattan geri kalışından bahsetti ve dile getirdiği mazereti anlattı. Sonra da istiğfar et(ti ve sözlerini bitir)di. Ardından Ali konuştu: Şehadet kelimesini söyledi, Ebû Bekr'in hakkının büyüklüğünü dile getirdi. Sonra, yaptığı şeyi, Ebû Bekr'i kıskandığı ya da Allah'ın ona bahşettiği fazileti inkâr ettiği için yapmadığını söyledi, “Biz bu işte bir payımız olduğu görüşündeydik; fakat bizi görmezden geldi. Biz buna içerledik” dedi. Ali'nin bu tavrı müslümanları sevindirdi, “İsabet ettin” dediler; maruf ve vehile hareket edince kendisine yaklaştılar.¹³

Açıkça görüldüğü gibi bu metin, Hz. Âişe'nin (r.anha) sözleri olarak tek bir akış içerisinde başlayıp bitmektedir. Rivayetin orijinalinde ve tercümesinde altı çizili/bold olarak verilen iki cümleden ilkinde, Hz. Fâtıma'nın (r.anhâ) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra altı ay yaşadığı ve bu süre boyunca Hz. Ali'nin (r.a.) Hz. Ebû Bekr'e (r.a.) biat etmediği ifade edilmektedir. İkinci cümle ise Hz. Ebû Bekr davetine icabet ettiğinde söze önce başlayan Hz. Ali'nin yaptığı konuşmanın ilk cümlesini yansıtmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) terk-i dünya ettikten sonra Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekr arasında yaşanan tatsızlık, gerçekten de Hz. Ali'nin biatı altı ay geciktirmesi sonucunu doğurmuş mudur? Hz. Ali Hz. Ebû Bekr'e biatı bu kadar geciktirdiyse bunun sebebi rivayette geçtiği gibi “itibarımı kaybetmesi” midir? Yoksa Hz. Fâtıma'nın hatırını incitmek istememesi midir? Yahut başka sebep¹⁴ mi vardır? Bunlar bu rivayetin oluşturduğu önemli problemlerdir. Ancak bu makalede konunun bu yönü üzerinde durulmayacaktır.

Meselenin diğer yönü ise, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e biatının Hz. Fâtıma vefât ettikten sonra gerçekleştiği tesbitinin gerçekten Hz. Âişe'ye ait olup olmadığıdır ki, bu makalenin açıklığa kavuşturmayı hedeflediği esas nokta budur. Bunun için ilk olarak Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekr'den miras talebinde bulunduğunu anlatan Buhârî (256/870) rivayetleri tesbit edilerek bahis konusunu teşkil eden rivayetle karşılaştırılacaktır. Zira problemin merkezini miras meselesi oluşturmaktadır.

13 Buhârî, “Megâzi”, 36.

14 Kur'an'ı cem etmek maksadıyla –farz namazlar dışında– evinden çıkmamaya yemin ettiğini anlatan rivayetler mevcuttur. Mesela bk. Abdürrezâk es-San'ânî, *el-Musannef* (Habîburrahmân el-A'zamî tahkikiyle, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut-1390/1970, I-XII), V, 450; İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Zührî, *et-Tabakâtu'l-Kebîr* (Ali Muhammed tahkikiyle, Mektebetu'l-Hânci, Kahire-1421/2001, I-XI), II, 292; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef* (Muhammed Avvâme tahkikiyle, Şeriketu Dâri'l-Kible – Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut-1427/2006, I-XXVI), XV, 543.

Bu rivayetin sened ve metin cihetinden tetkiki aşağıda gerçekleştirilecektir.

1.A. Sened Tetkiki

Rivayetin senedinde yer alan râvilerin durumu şöyledir:

1. Buhârî'nin şeyhi Yahyâ b. Bükeyr: Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Kuraşî el-Mahzûmî'dir (231/845). Hakkında Ebû Hâtım (277/890) "Hadisi yazılır (ama) kendisiyle ihticac edilmez"¹⁵; Nesâî (303/915). "Zayıftır/sika değildir"; Yahyâ b. Ma'în (233/848) "Mısırlılar onu bana sordu; 'Bir şey değildir" dedim" ve Buhârî (256/870) "İbn Bükeyr'in tarih konusunda Hicazlılardan yaptığı rivayetlerden kaçınıyorum" demişlerdir.¹⁶ Ayrıca bu zat *Muvatta'*ı İmam Mâlik'ten (179/795) nakleden râvilerdendir. Ne var ki *Muvatta'*ı İmam Mâlik'ten vasıtasız olarak değil, kâtibi Habîb b. Ebî Habîb (218/833) vasıtasıyla nakletmiş, bu sebeple eleştirilmiştir. Yahyâ b. Ma'în onun Habîb'den ahzını "ahzın en şerlisi" (وكان شر عرض) olarak nitelendirmiştir.¹⁷ Ancak bu cerhlerin Yahyâ b. Bükeyr'in güvenilirliğine etkisi olmadığı da belirtilmiştir. Zehebî (748/1348) onu "İmam, muhaddis, hâfız, sadûk" olarak nitelendirmiş¹⁸, Kâdı İyâd (544/1149), yukarıda Yahyâ b. Ma'în'den nakledilen cerhe itirazla, Bakî b. Mahled'den (276/889) naklen onun, *Muvatta'*ı İmam Mâlik'ten on yedi kere dinlediğini vurgulamıştır.¹⁹

Buhârî ondan 202 hadis almış;²⁰ İbn Kâni (351/962), İbn Şâhîn (385/996)

15 Buhârî râvilerinden tenkide uğramış olanları zikredip bir anlamda Buhârî adına savunmasını yapan İbn Hacer'in, Yahyâ b. Bükeyr hakkındaki cerhleri tam olarak zikretmemesi dikkat çekicidir. Söz gelimi bu zat hakkında Ebû Hâtım "Hadisi yazılır, ama kendisiyle ihticac edilmez. Bu (hadis) işi(ni) bilirdi" demiş, İbn Hacer bu ifadeleri şöyle aktarmıştır: " Bu (hadis) işi(ni) bilirdi. Hadisi yazılır." Bk. İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtım Muhammed er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maârifî'n-Nu'mâniyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-1371-1952, I-IX), IX, 165; İbn Hacer, *Hüda's-Sâri Mukaddimetu Fethi'l-Bâri* (Şu'ayb el-Arnaût vd. tahkikiyle, er-Risâletu'l-Âlemiyye, Dimaşk-1434/2013, I-II), II, 474.

16 İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* (Tahkik: Komisyon, Cemiyetu Dâri'l-Birr, Dubey-1442/2020, I-XV), XIV, 502-503.

17 İbn Hacer, *Tehzib*, XIV, 502.

18 Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz* (Haydarâbad-1377/1958 baskısının tıpkıbasımı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-?, I-IV), II, 420.

19 Kâdı İyâd, Ebû'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî, *Tertibu'l-Medârik ve Takribu'l-Mesâlik* (Muhammed Tâvî et-Tâncî vd. tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Rabat, 1403/1983, I-VIII), III, 370.

20 Bekçerî, Alâuddîn Moğultây b. Kılıç, *İkmâlu Tehzibi'l-Kemâl* (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire-1422/2001, I-XII), XII, 335.

ve daha birçok otorite de kendisini tevsik etmiştir.²¹ Müslim (261/875) ise – görebildiğimiz kadarıyla– bu zattan *Sahih*'in beş yerinde “vasıtalı olarak”²² hadis almıştır.

2. Onun şeyhi durumundaki el-Leys: Ebu'l-Hâris el-Leys b. Sa'd el-Fehmî'dir (175/791)²³: Döneminin Mısır imamıdır. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere temel hadis kaynaklarında rivayetleri mevcuttur. Yahyâ b. Ma'in, Ali b. el-Medîni (234/848), Ahmed b. Hanbel (241/855) ve diğer otoriteler tarafından tevsik edilmiştir.²⁴

3. Onun şeyhi Ukayl²⁵: İbn Hâlid el-Eyli'dir²⁶. Hz. Osmân'ın (35/656) azatlısıdır. “Hâfız” ve “sika” olarak nitelendirilmiştir. Zührî'den (124/742) rivayette bulunanlar arasında en güvenilir kimselerden sayılmıştır.²⁷ Zehebî bu zatı “sağlam râvilerden biri (أحد الأثبات)” ve “hüccet” olarak nitelendirdikten sonra, “Onu, eleştiri almamak için zikrettik” der.²⁸ Bunun sebebi, el-Ukaylî'nin (322/934) bu zatı *ed-Du'afâ*'da zikretmiş olmasıdır. Ancak adı geçen eserde bu zatın zikrine rastlanılmamıştır.

İbn Hacer'in (852/1449) şu ifadeleri Ukayl b. Hâlid'in adının *ed-Du'afâ*'da geçtiği noktasında açıktır: “Ukaylî şöyle demiştir: ‘(Ukayl b. Hâlid) sadüktür. Birçok hadisin Zührî'den naklinde teferrüd etmiştir. Zührî'den herhangi bir rivayet dinlemediği, ondan ‘münâvele’ yoluyla rivayette bulunduğu da söylenmiştir.”²⁹ “Ukaylî tarafından *Kitâbu'd-Du'afâ*'da zikredilmiş olması ve İbnu'l-Kattân'dan

21 Bekçeri, *İkmâl*, XII, 335-336.

22 Bk. “İmân”, 350 (Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr (234/848) vasıtasıyla ve Vekî (b. el-Cerrâh) 197/812) mütâba'atıyla); “İmâre”, 58 (İbn Nümeyr vasıtasıyla); “İlm”, 96; (Ebû Zür'a er-Râzî (264/878) vasıtasıyla); “Sifâtu'l-Münâfikîn”, 18 (Ebû Bekr b. İshâk es-Sâğânî (270/883) vasıtasıyla); ve “Fiten”, 122 (es-Sâğânî vasıtasıyla).

23 Kastallânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sâri li Şerhi Sahihi'l-Buhâri* (Matba'atu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak-1325/1907, I-X), VI, 375.

24 Bk. en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ vel-Luğât* (İdâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İdâretu't-Tibâ'ati'l-Münîriyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-?, III), II, 73-74; el-Mizzî, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdîrahmân, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl* (Beşşâr Avvâd Ma'rûf tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1415/1994, I-XXXV), XIV, 255 vd.

25 Vefât tarihi olarak 141/758, 142/759, 144/761 tarihleri zikredilmiştir. Bk. el-Mizzî, *A.g.e.*, XX, 245.

26 Kastallânî, *İrşâd*, a.y.

27 Mizzî, *Tehzîb*, XX, 242 vd.; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl* (Ali Muhammed el-Becâvî tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-?, I-V), III, 89.

28 Bk. Zehebî, *Tezkire*, a.y.

29 İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 255.

yapılan nakil³⁰ sebebiyle ez-Zehebî bu zatı *Mizânu'l-İ'tidâl*'de zikretmiş, ardından da mazeretini dile getirmiştir.³¹

Yahyâ b. Ma'in, Zühri'den rivayetleri noktasında Ukayl'ı "hadisi seçkin/mükemmel" (نبيل الحديث) olarak tavsif etmiş³² ve Ebu'l-Hasen İbnu'l-Kattân (628/1231) Ukayl'ın Zühri'den "an'ane"sinin (عقيل عن الزهري) ittisalinde şüphe olmadığını söylemiştir.³³

4. Onun şeyhi İbn Şihâb: Muhammed b. Müslim Zühri'dir.³⁴ Sikadır. Hadisin resmî tedvinini ilk defa gerçekleştiren kişidir.³⁵ Bununla birlikte müdellis râvilerin zikredildiği bütün kaynaklarda ismi geçmektedir. Kimi kaynaklarda imamların tedlisini/an'ane'sini kabul ettiği râvilerden olduğu söylenmekle birlikte, hadis imamlarının Zühri'nin mürsellerine kıymet vermediği açıktır. Ayrıca Zühri, "idrâc"larıyla da meşhurdur. Bu makalenin sonunda Zühri'nin irsâl ve idrâclarıyla ilgili bir bölüm gelecektir.

5. Onun şeyhi Urve: Urve b. Zübeyr'dir (94/713)³⁶: Aşere-i mübeşşere'den ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın (36/656) oğlu, Abdullah b. Zübeyr'in (73/692) kardeşidir. Medineli meşhur fukahâdan olup, Hz. Âişe'nin hadisini en iyi bilenlerdendir. Sika ve "kesîru'l-hadîs" olarak nitelendirilmiştir.³⁷

6. Rivayetin mahreci Hz. Âişe'dir (r.anhâ). Hadisi ondan aktaran Urve b.

30 Kastedilen nakil şudur: Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in aktardığına göre babası İmam Ahmed'in yanında, Yahyâ b. Sa'id el-Kattân'ın Ukayl b. Hâlid ve İbrâhîm b. Sa'd'ı taz'if ettiği zikredilmiş, İmam Ahmed buna tepki göstererek adı geçen kişilerin sika olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 255.

31 İbn Hacer, *Tehzib*, a.y. İbn Hacer'in dile getirdiği "mazeret beyanı", biraz yukarıda Zehebî'den aktardığımız şu ifadedir: "Onu, eleştiri almamak için zikrettik." Bilindiği gibi adı geçen eserini Zehebî, önceki ulemanın şu veya bu sebeple cerh ettiği râvilerin zikrine tahsis etmiştir (sahâbe ve kendilerine tabi olunan imamlar bunun istisnasını oluşturur.) Bu sebeple Zehebî, önceki ulema tarafından cerh edildiği halde mezkûr eserde zikredilmemiş râviler bulunduğu gerekçesiyle eleştiri almaktan kaçındığını, bu sebeple daha önce bir şekilde cerh edilmiş herhangi bir râviyi (istisnalarını az önce zikrettik) bu eserin dışında bırakmadığını ifade etmektedir. Bk. *Mizânu'l-İ'tidâl*, I, 2.

32 Dârimî, Ebû Sa'id Osmân ed-Dârimî, *Târihu Osmân b. Sa'id ed-Dârimî* (Ahmed Muhammed Nûr Seyf tahkikiyle, Dâru'l-Me'mûn, Dimaşk-1400/1979), s. 45.

33 Ebu'l-Hasen İbnu'l-Kattân, Ali b. Muhammed el-Fâsî, *Beyânu'l-Vehem ve'l-İhâm* (el-Hüseyn Âyet Sa'id tahkikiyle, Dâru Taybe, Riyad-1418/1997, I-VI), II, 591.

34 Kastallâni, *İrşâd*, a.y.

35 İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr* (Ali Muhammed Ömer tahkikiyle, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire-1421/2001, I-XI), VII, 429 vd.

36 Kastallâni, *İrşâd*, a.y.

37 Nevevî, *Tehzib*, I, 331-332; el-Mizzî, *Tehzib*, XX, 11 vd.

Zübeyr, Hz. Âişe'nin kendisinden on yaş büyük olan baba bir³⁸ kız kardeşi Esmâ bt. Ebî Bekr'in (73/692) oğludur.

Hüküm: Bu metnin senedini oluşturan râviler arasında birinci sırada zikredilen Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr, üçüncü sırada ele alınan Ukayl b. Hâlid el-Eyli ve dördüncü sıradaki İbn Şihâb Zührî, bazı otoriteler tarafından kimi noktalarda eleştirilmiş isimler olarak öne çıkmaktadır. Bu sebeple bu senedin sıhhat şartlarını tam anlamıyla taşıdığını söylemek zordur. Kanaatimize göre sened hasendir.

1.B. Metin Tetkiki

Metin, Hz. Âişe'nin anlatımı olarak başlayıp, sonuna kadar öyle devam etmektedir. Buna göre metnin diğer pasajları gibi Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefât edene kadar Hz. Ebû Bekr'e biat etmediği anlatımı da Hz. Âişe'ye aittir. Girişte de belirtildiği gibi bu metindeki problemi fark eden ilk ve tek isim görebildiğimiz kadarıyla el-Beyhakî olmuştur. O, bu rivayet üzerinde dururken şunları söyler: "Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e altı ay boyunca biat etmediğini anlatan ifade, Hz. Âişe'ye değil, Zührî'ye aittir. Râvilerden biri Zührî'nin bu sözünü Hz. Fâtıma kıssasını anlatan hadise idrâc etmiştir. Bunu (rivayetin aslını) Ma'mer b. Râşid ezberlemiş ve mufassal olarak nakletmiştir ki, o rivayette bunu hadisten ayırarak "Zührî'nin sözü" diye belirtmiştir."³⁹

Makalenin ilerleyen safhalarında Beyhakî'nin bu son derece önemli tesbiti üzerinde durulacaktır. Ancak burada dikkat çeken bir nokta, el-Beyhakî, Zührî'ye ait söz konusu cümlelerin, râvilerden biri tarafından metne idrâc edildiğini söylerken idrâc filinin failinin kimliği konusunda sessiz kalmıştır. Oysa bu husus önemlidir. Zira bu noktada problem arz eden tek metin Buhârî'ye ait değildir. İbn Hibbân (354/965) ve Taberânî (360/971) de yine Zührî'de birleşen tariklerle hemen hemen aynı metni nakletmiştir:⁴⁰

38 Esmâ bt. Ebî Bekr'in annesi Kuteyle bt. Abdil'uzzâ, Hz. Âişe'nin annesi ise Ümm Rûmân bt. Umeyr'dir. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 58, 249;

39 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-İtikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd* (Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm Ebu'l-Ayneyn tahkikiyle, Dâru'l-Fadîle, Riyad-1420/1999), s. 494.

40 *Târihu Medîneti Dimâşk'ta* da aynı doğrultuda bir rivayet mevcuttur. Ancak senedinde bulunan Ahmed b. Abdilcebbâr el-Utâridî ve Yûnus b. Bükeyr'in ciddî tenkitlere uğramış bulunması sebebiyle bu rivayeti dikkate almadık. Bk. İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen ed-Dimaşkî, *Târihu Medîneti Dimâşk* (Ömer b. Ğarâme el-Amravî tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1415/1995, I-LXXX), XXX, 387 vd.

Adı geçen râviler hakkındaki tenkitler için bk. ez-Zehebi, *Mîzân*, I, 112-113; IV, 476-7.

1.B.1. İbn Hibbân (354/965) rivayeti

İbn Hibbân *et-Tekâsim ve'l-Envâ'* da bu rivayeti iki ayrı yerde, Zührî üzerinden Hz. Âişe'ye bağlanan iki ayrı tarikten zikretmiştir. İlk olarak "Mustafâ'nın (s.a.v.), Humus'un Humus'unu ve Ganimetlerin Humus'unu Beraberce Vakfetmesinin Sebebi" başlığı altında şu metni rivayet etmiştir:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma Ebû Bekr'e haber göndererek Allah'ın Resulü'ne fey⁴¹ kıldığı mallardan mirasını istedi. O zaman Fâtıma (r.anha) Resulullah'ın (s.a.v.) Medine ve Fedek'deki sadakası ile Hayber humusundan kalanları talep etmişti.

Âişe dedi ki: Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), "Biz (Peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Ne bırakmışsak sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan yer" buyurdu. Onların, 'yemek' dışında bu malda hakkı yoktur. Vallahi Resulullah'ın (s.a.v.) sadakalarının konumunu, onun zamanındakinden farklı olacak şekilde değiştirmem; bu malda Resulullah (s.a.v.) nasıl uygulama yaptıysa, ben de öyle yaparım." Bu suretle Ebû Bekr, o maldan Fâtıma'ya bir şey vermeye razı olmadı. Bu sebeple Fâtıma, Ebû Bekr'e gücendi, dargın vaziyette ondan ayrıldı ve vefât edene kadar onunla konuşmadı. Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. Vefât ettiğinde Ali (r.a.) onu geceleyin defnettirdi. Ebû Bekr'i bundan haberdar etmedi. Cenaze namazını Ali kıl(dır)dı. Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma (r.anhâ) vefât edince insanlar Ali'den yüz çevirdi. Ali bu durumdan hoşlanmadı, Ebû Bekr'le barışıp ona biat etmeye kendisini mecbur hissetti. (Fâtıma'nın hayatta olduğu) o aylar boyunca biat etmemişti. Ebû Bekr'e, yanına gelmesi ve fakat başka kimseyi getirmemesi için haber gönderdi..."⁴²

İbn Hibbân bu rivayeti ikinci olarak da "İlimde Derinleşmemiş Kimsenin, Zirr'in Haberinin⁴³ Zıddını Bildirdiğini Vehmedebileceği Haberin Zikri" başlığı altında zikretmiştir.⁴⁴ Tek fark, yukarıdaki metinde siyah puntuyla verilen "**Âişe dedi ki**" ifadesinin buradaki metinde yer almıyor oluşudur.

41 İlk defa 59/el-Haşr, 6-10. ayetlerde ifadesini bulan "fey", savaşmaksızın ele geçirilen menkul-gayrimenkul mallar hakkında kullanılan bir terimdir. Bk. Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, XII, 511-13.

42 İbn Hibbân, *et-Tekâsim ve'l-Envâ'* (Muhammed Ali Sönmez - Hâlis Albayrak tahkikiyle, *Vežâretu'l-Evkâf*, Katar-1433/2012, I-VIII), VII, 81-83.

43 İbn Hibbân'ın bu ifadeden kastı, bu rivayetten hemen önce yer verdiği, Zirr b. Ebî Hubeyş'in Hz. Âişe'ye (r.anhâ) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mirasını sorduğunu, onun da "Bana Resulullah'ın (s.a.v.) mirasını mı soruyorsunuz? Resulullah (s.a.v.) ne bir dinar, ne bir dirhem, ne bir köle, ne bir cariye, ne koyun, ne deve bıraktı; ne de bir şey vasiyet etti" dediğini anlatan rivayettir.

44 İbn Hibbân, *Tekâsim*, VII, 781-82.

1.B.1.A. Sened Tetkiki:

İbn Hibbân'ın aktardığı ilk metnin senedi şöyledir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْدٍ اللَّهُ بْنُ الْفَضْلِ الْكَلَابِيِّ بِمَنْصَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي
حَزْمَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ حَدَّثَنِي عَزُوهُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ: ...

1. İbn Hibbân'ın bu rivayeti kendisinden aktardığı râvi Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ubeydillah b. el-Fadl el-Kelâ'i (309/921): İbn Hibbân "Âbid-i Şâm" olarak bilinen bu zatı *es-Sikât*'da zikretmiş ve "Ondan hasen nüshalar yazdık" demiştir.⁴⁵ Bu zatı İbn Asâkir (571/1176) *Târîhu Dimaşk*'ta⁴⁶ ve Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da, hakkında herhangi bir cerh ya da ta'dile yer vermeksizin zikretmiştir.⁴⁷ Bu zat hakkında başka bilgi ulaşamadık.

2. Amr b. Osmân b. Sa'îd: Ebû Hafs el-Hımsî'dir (250/864). Ebû Dâvud, en-Nesâî ve daha birçok otorite tarafından sika olduğu tasrih edilmiş olan⁴⁸ bu zat hakkında Ebû Hâtim (322/933) "Sadük'tur" demiştir.⁴⁹ İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁵⁰

3. Babası: Osmân b. Sa'îd (b. Kesîr): Ebû Amr el-Hımsî'dir (209/824). Ahmed b. Hanbel (241/855), Yahyâ b. Ma'in (233/848) ve daha birçok otorite tarafından sika olduğu belirtilmiştir.⁵¹

4. Şu'ayb b. Ebî Hamze: Ebû Bişr Şu'ayb b. Dînâr el-Hımsî'dir (162/778 veya 163/779). Zühri'nin kâtibi olduğu söylenmiştir.⁵² Ancak İmam Ahmed b. Hanbel, bu zatın Zühri'den rivayetinin "imlâ"ya benzediğini söylemiş ve kendisini "sâlih" olarak tavsif etmiştir.⁵³ Ebû Hâtim ise bu zatın Zühri'den

45 İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât* (Muhammed Abdülmu'îd Hân tahkikiyle, *Veżâretu'l-Ma'ârif*. Haydarabad-1393/1973, I-X), IX, 155.

46 İbn Asâkir, *A.g.e.*, LIV, 169-170.

İbn Asâkir bu zatın tercemesinin sonunda, yukarıda birinci sırada zikrettiğimiz Muhammed b. Ubeydillah'ın torununun oğlundan (Hibetullah b. Abdullah b. el-Hasen) şöyle bir nakil aktarır: "Ebu'l-Mu'ammer Müsedded b. Ali el-Emlûkî el-Hımsî bana, bir hadis cüzünün zahriyesinde babasının hattıyla benim babamın ve babamın dedesinin vefât tarihlerini gösterdi; ben de oradan kopya ettim. (Buna göre) İmam Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ubeydillah (...) 309 senesi Ramazan ayının evvelinde vefât etti..." Bu zat hakkında buradaki "imam" tabiri dışında ta'dil ya da cerh ifadesi tesbit edemedik.

47 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* (Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, *Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî*, Beyrut-1413/1992, I-LIII), XXIII, 260.

48 Bekçeri, *İkmâl*, X, 226-27; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 155-156.

49 İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 249.

50 İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 488.

51 Mizzî, *Tehzîb*, XIX, 377 vd.; el-Bekçeri, *İkmâl*, IX, 148.

52 Mizzî, *Tehzîb*, XII, 516 vd.; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 697 vd.

53 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 344-45.

rivayetinin “imlâen” olduğunu açıkça belirtmiş ve kendisini “sika” olarak tavsif etmiştir.⁵⁴ Yahyâ b. Ma’in (233/848) bu zatın, Zühri’den rivayette bulunanlar arasında en güvenilir kimselerden olduğunu söylemiştir.⁵⁵ Kitaplarının son derece güvenilir olduğu da vurgulanmıştır.⁵⁶ Bu zat Nesâî (303/915) ve daha başkaları tarafından da tevsik edilmiştir.⁵⁷

5. İbn Şihâb Zühri ve Urve b. ez-Zübeyr, Buhârî rivayetinin sened tedkiki esnasında “1.A.” numaralı alt başlık altında 4 ve 5 numarayla zikredilmişti.

Hüküm: Senedi teşkil eden râviler arasında cerh ve taz’if edilmiş kimse yoktur. Râvilerin birbirlerinden semâ’ı sabittir. Ancak İbn Hibbân’ın şeyhi Muhammed b. Ubeydillah el-Kelâ’î hakkında cerh ya da ta’dil ifadesi bulunmaması dolayısıyla sened sıhhat seviyesinden düşmüştür. Dolayısıyla sened her ne kadar İbn Hibbân’ın kriterine göre sahih sayılabilirse de,⁵⁸ gerek el-Kelâ’î’nin durumu, gerekse Şu’ayb b. Ebî Hamze’nin Zühri’den rivayetleri konusundaki ihtilâf⁵⁹ sebebiyle rivayetin “zayıf” olduğu söylemek daha doğru olacaktır. Ancak İbn Hibbân’ın aşağıda ele alınacak diğer tariki tarafından teyit edildiği için bu rivayetin “hasen li gayrihi” mertebesine yükseldiği söylenebilir.

İbn Hibbân’ın sevk ettiği ikinci tarik şöyledir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ هِيبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ مَوْجِبٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عُقَيْلِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرُّبَيْعِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ:

Bu senedi teşkil eden râvilerin durumuna gelince;

1. Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe: Ebu’l-Abbâs el-Askalânî el-Lahmî’dir (310/922). Sikadır.⁶⁰

2. Yezîd b. Mevheb: İbn Hâlid b. Yezîd b. Abdillâh b. Mevheb eş-Şâmî’dir

54 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-Ta’dil*, IV, 345.

55 Yahyâ b. Ma’in, Ebû Zekeriyâ el-Bağdâdî, *et-Târih* (Ahmed Muhammed Nûr Seyf tahkikiyle, Mekke-1399/1979, I-IV), III, 116.

56 Mizzi, *Tehzîb*, XII, 516.

57 Mizzi, *Tehzîb*, a.yer.

Zühri ile Şu’ayb b. Ebî Hamze arasındaki yakın münasebet hakkında bk. Halit Özkan, “Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zühri’nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüshası”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt, 17, sayı, 32, 2012/1, 1-37.

58 Bir râvi hakkında cerh ve ta’dil yoksa, şeyhi ve kendisinden hadis alan râvi sika ise, rivayet ettiği metin de münker değilse, İbn Hibbân’a göre sikadır. Bk. el-Leknevî, Ebu’l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed Abdilhalîm el-Hindî, *el-Ecvibetu’l-Fâdile ani’l-Es’ileti’l-Aşeretü’l-Kâmile* (Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu’l-Matbû’âti’l-İslâmiyye, Haleb-1428/2007), s. 86-87.

59 Bu noktaya hemen yukarıdaki 4. maddede değinmiştik.

60 Zehebi, *Târih*, XXIII, 286.

(232/846). Bakî b. Mahled tarafından “Cidden sikadır” ifadesiyle vurgulu biçimde tevsik edilmiştir.⁶¹ İbn Hibbân da bu zatı *es-Sikât*’da zikretmiştir.⁶²

İbn Hibbân’ın bu ikinci senedinin bundan sonraki tariki, Leys b. Sa’d vasıtasıyla Buhârî’nin zikrettiği tarik ile birleşmektedir.

Hüküm: Bu sened sahihtir.

1.B.1.B. Metin Tetkiki:

İbn Hibbân’ın zikrettiği her iki metin de Buhârî metniyle hemen hemen aynıdır. Sadece birinci metinde, “**Âişe dedi ki**” ifadesi Buhârî’nin metninde yer almadığı gibi buradaki ikinci rivayette de mevcut değildir. Rivayetin normal akışı içinde özne ya da bağlam değişmediği halde bu metinde böyle bir ifadenin yer almış olması dikkat çekicidir. Bu noktaya ileride tekrar dönecektir.

Esasen bu detayı görmezden gelsek bile, Buhârî’nin zikrettiği metinde mevcudiyetine kail olduğumuz “idrâc”ın aynıyla İbn Hibbân’ın zikrettiği metinler için de geçerli olacağı aşikârdır. Dolayısıyla Buhârî’deki metinle aynıyet arz eden İbn Hibbân rivayeti de –Hz. Ali’nin Hz. Ebû Bekr’e altı ay, bir diğer ifadeyle Hz. Fâtıma hayatta olduğu sürece biat etmediği noktasında– Zühri’ye ait ifadelerin metne idrâc edildiğini düşündürmektedir.

1.B.2. Taberânî (360/971) rivayeti:⁶³

Taberânî, makalenin başında Buhârî’den ve hemen yukarıda İbn Hibbân’dan aktardığımız metni bazı önemsiz nüanslarla şu senedle aktarmıştır:

حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بِنْتُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ...

Bu senedi oluşturan râvilerin durumu şöyledir:

1.B.2.A. Sened Tetkiki

1. Taberânî’nin şeyhi Ebû Zür’a: Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh en-Nasrî ed-Dimaşkî’dir (281/894). Sikadır.⁶⁴

61 İbn Hacer, *Tehzîb*, XIV, 702 vd.

62 İbn Hibbân, *Sikât*, IX, 276.

63 Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Müsnedu’s-Şâmiyyîn* (Hamdi Abdülmecid es-Selefi tahkiğiyle, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut-1409/1989, I-IV), IV, 198-199.

64 İbn Asâkir, *Târîh*, XXXV, 141 vd.; Mizzi, *Tehzîb*, XVII, 301 vd.; Zehebî, *Siyer*, XIII, 311 vd.

2. Ebu'l-Yemân: el-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî el-Hımsî'dir (222/836). Bu zattan hadis dinlemiş biri İmam Ahmed b. Hanbel'e onu durumunu sorulduğunda "Kendi aleyhine neyi hortlatmak itiyorsun?" dedikten sonra şöyle devam etmiştir: "O, 'Bize Şu'ayb (b. Ebî Hamze) şöyle haber verdi...' der; garip bir vakadan hareketle böyle demeyi kendine helâl/caiz görür. Şu'ayb hadis rivayetinde gerçekten müşkülpesent idi. Ali b. Ayyâş ondan hadis dinlemişti. Hımslılarla arasında geçen bir anekdotu anlattı. Zannediyorum onlar Şu'ayb'dan (dinledikleri hadisleri kendisinden) nakletme konusunda izin istemişti. Şu'ayb onlara, "Bu hadisleri benden naklen rivayet etmeyin" dedi. Daha sonra onlar, Ebu'l-Yemân'ın da hazır bulunduğu bir ortamda⁶⁵ bu meseleyi onunla tekrar konuştu. Bu defa, "O hadisleri benden rivayet edebilirsiniz" dedi. (İmam Ahmed'le bu konuşmayı yapan Ebû Bekr el-Esrem diyor ki:) "Ebû Abdillâh'a⁶⁶ "Bu, "münâveleten⁶⁷ rivayet izni miydi?" dedim, şöyle karşılık verdi: "Münâvele olsaydı (caiz) olurdu. Şu'ayb onlara ne kitap verdi ne de başka bir şey! (Ebu'l-Yemân'ın Şu'ayb'dan) işittiği sadece buydu. Şu'ayb'ın oğlu⁶⁸ şöyle diyordu: "Daha sonra Ebu'l-Yemân bana geldi ve (babam) Şu'ayb'ın kitaplarını (istinsah için) aldı. (Şimdi o hadisleri naklederken) 'Bize Şu'ayb şöyle haber verdi...' diyor. Sanki Şu'ayb'ın (kendisinden o kitaplardaki hadisleri dinleyen) topluluğa hitaben 'Onu benden rivayet edebilirsiniz' dediğini duymuş olmasına dayanarak 'Ahberenâ Şu'ayb' demeyi helâl/caiz görüyor."⁶⁹

İbn Receb'in (795/1393) de vurguladığı gibi⁷⁰ İmam Ahmed'in bu ifadeleri Ebu'l-Yemân'ın yaptığı işi onaylamadığını göstermektedir. Hal böyleyken Ebu'l-Yemân'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Ahmed b. Hanbel bana, Şu'ayb b. Ebî Hamze'nin kitaplarını nasıl dinlediğimi sordu. 'Bir kısmını ben ona okudum, bir kısmını o bana okudu, bir kısmının rivayeti için bana icâet verdi, bir kısmı ise

65 *Mizânu'l-İtidâl*'de (I, 582); *Tehzibu't-Tehzib*'in Cem'iyetu Dâri'l-Birr dışındaki neşirlerinde, ez-Zehabî'nin *Târihu'l-İslâm*'ının (Bişr b. Şu'ayb'ın tercemesi) ve *Mizânu'l-İtidâl*'inin mevcut baskılarında bu anekdot doğrudan Ebu'l-Yemân'ın ağzından, vefât hastalığında Şu'ayb b. Ebî Hamze'nin yanına gidip kitaplarındaki hadisleri kendisinden rivayet etmek için izin istedikleri, onun da izin verdiği şeklinde aktarılmaktadır ki, hatalı olmalıdır.

66 İmam Ahmed'in künyesi.

67 Hadis hocasının, kendi nüshasını talebesine vererek içindeki rivayetleri kendisinden naklen aktarma izni vermesi.

68 Bişr b. Şu'ayb.

69 Hatîbu'l-Bağdâdî, *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli'r-Rivâye* (Ebû İshâk İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyâtî tahkikiyle, Dâru'l-Hüdâ, Kahire-1423/2003, I-II), II, 302-303.

70 Bk. İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (Nûruddîn İtr tahkikiyle, Dâru's-Selâm, Kahire-1437/2016, I-II), I, 264.

münâveledir' dedim.”⁷¹

Ebu'l-Yemân'ın, Şu'ayb b. Ebî Hamze'nin asıllarını dört ayrı şekilde ahz ettiğini anlatan bu ifadelerin, İmam Ahmed'den az önce naklettiğimiz uzun anekdottaki anlatım ile örtüşmediği açıktır. Acaba İmam Ahmed el-Esrem'in naklettiği konuşmadan sonra Ebu'l-Yemân ile karşılaşılıp, durumu tahkik etmek istemiş olabilir mi? Yahut Ebu'l-Yemân'la karşılaşması söz konusu anekdottan önce mi vaki olmuştur? Az yukarıda bahsi geçen Bişr b. Şu'ayb hakkında İbn Ebî Hâtim'in aktardığı şu bilgi belki bu sorunun cevabında yol gösterici olabilir: Babama onun durumu soruldu, şöyle dedi: “Bana anlatıldığına göre Ahmed b. Hanbel ona ‘Babandan bir şey dinledin mi?’ diye sormuş, o ‘Hayır’ demiş. ‘Ona okunduğunda⁷² senin o mecliste bulunduğun oldu mu?’ diye sormuş, o yine ‘Hayır’ demiş. ‘Peki sen ona okudun mu?’ diye sormuş, yine ‘Hayır’ diye cevap vermiş. Bu defa, ‘Kitaplarını kendisinden rivayet etmen için sana icazet verdi mi?’ diye sormuş, Bişr ‘Evet’ demiş. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel Bişr'den i'tibar amacıyla hadis yazmış, (ihticac amacıyla) ondan hadis nakletmemiştir.” Bu nakli yapan Mizzi, hemen akabinde Ebû Zür'a'nın (264/878) Bişr hakkındaki şu tesbitini aktarır: “Bişr'in babasından semâ'ı, Ebu'l-Yemân'ın semâ'ı gibidir; (yani sadece icâzete dayalı aktarımdır.”⁷³

Yine Ebû Zür'a'nın şu tesbiti de önemlidir: “Ebu'l-Yemân, Şu'ayb b. Ebî Hamze'den tek bir hadis dinlemiştir. Diğer rivayetleri icâzet yoluyla.”⁷⁴ Ebû Dâvud (275/889) da Muhammed b. Avf'dan, bu zatın Şu'ayb'dan semâ'ı hakkında Ebû Zür'a'nın tesbitini destekleyici mahiyette şu nakli yapar: “Ebu'l-Yemân, Şu'ayb b. Ebî Hamze'den “İbnu'l-Münkedir, falan kişiden” tarikiyle naklettiği bir rivayet dışında bir şey dinlememiştir.”⁷⁵ Bu sebeple Ebu'l-Feth el-Ezdi (374/985) bu zatın Şu'ayb b. Ebî Hamze'den rivayetinin “münâvele” yoluyla olduğunu söylemiştir⁷⁶ ki, işbu “münâvele”den kasıt, Ebu'l-Yemân'ın Şu'ayb'ın asıllarını

71 İbn Receb, *Şerhu İlelî-t-Tirmizî*, I, 265-266.

72 Hadis meclisinde hadis hocasının nüshasının veya ondan istinsah edilen bir nüshanın kâtibi veya bir talebesi tarafından hocaya okunup, oradakilerin de dinlemesi suretiyle gerçekleşen hadis nakli usulüdür.

73 Bk. Mizzi, *Tehzîb*, IV, 127-128.

74 Mizzi, *Tehzîb*, VII, 150.

75 Bekçeri, *İkmâl*, IV, 110.

76 Bekçeri, *İkmâl*, IV, 111; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 491.

İbn Hacer'in *Tehzîbu't-Tehzîb*'inin Cem'iyetu Dâri'l-Birr tarafından gerçekleştirilen (ilk baskı: 1442/2020) neşri dışında, önceki bütün nüshalarında bu ifade “müşâreke yoluyla” tarzında yer almıştır ki, hatalıdır. *Tehzîbu't-Tehzîb*'in önceki neşirlerinin tamamı hem 1320/1902 tarihli Hindistan (Meclisu Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye) baskısı esas alınarak yapıldığından, hem de neşirde eserin müsvedde nüshaları esas alındığından, o neşirdeki hatalar aynıyla sonraki baskılara intikal etmiştir. Cem'iyetu

oğlu Bişr'den alarak istinsah etmesi olmalıdır.

İclî (261/875) onun hakkında “Lâ be'se bih” ifadesini kullanmış,⁷⁷ Zehebî de onun Şu'ayb'dan rivayetlerinde sağlam (“sebt”) olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Her ne kadar ez-Zehebî'nin bu tesbitini tartışmalı kılacak nakiller⁷⁹ ve Şu'ayb b. Ebî Hamze'den rivayetlerinin önemli bir kısmının “icâzete dayalı” olduğu tesbiti mevcut ise de sonuç olarak bu zatın ciddi biçimde tenkit edilmediği söylenebilir.

Senedin diğer râvileri daha önce üzerinde durulan Buhârî rivayetinin râvileridir.

Hüküm: Râviler sika olup birbirlerinden semâ'ları sabittir. Dolayısıyla sened sahihtir.

1.B.2.B. Metin Tetkiki

Taberânî'nin yukarıdaki senedle sevk ettiği metin, İbn Hibbân'ın sevk ettiği birinci metinle birebir aynıdır. O kadar ki, o metinde siyah puntoyla gösterdiğimiz “**Âişe dedi ki...**” ifadesi Taberânî'nin zikrettiği metinde de mevcuttur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, metnin ortasında böyle bir ifadenin yer alması dikkat çekicidir. Normal olan, rivayetin mahreci durumundaki Hz. Âişe'nin anlatımıyla başlayan metinde onun anlatımı devam ettiği sürece “Âişe dedi ki” gibi bir ifadeye yer/gerek olmamasıdır. Zira Hz. Âişe'nin anlatımı devam etmektedir ve herhangi bir fâsıla mevcut değildir. Dolayısıyla işbu “**Âişe dedi ki**” ifadesinin buradaki varlığının bir açıklaması olmalıdır. Kanaatimize göre bu metnin içinde Hz. Âişe (ranhâ) validemize ait olmayan unsurlar (idrâc) mevcut olduğu için rivayetin naklinde özne değişikliği olduğunu anlatma ihtiyacı söz konusu olmuştur. Ancak metnin hangi unsurları Hz. Âişe'ye aittir, hangi unsurları idrâc'dır, bunu bu metinden hareketle tam olarak tesbit etmek mümkün görünmemektedir.

Dâri'l-Birr neşri ise eserin bizzat müellif tarafından gözden geçirilerek tebyiz edilmiş nüshası başta olmak üzere sekiz ayrı nüsha esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

77 İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh, *Ma'rîfetu's-Sikât* (Abdüalîm Abdülazîm el-Bestevî tahkikiyle, Mektebetu'd-Dâr, Medine-1405/1985, I-II), II, 314.

78 Zehebî, *Mizân*, I, 582.

79 Bu zatın durumu hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (*Müntehabu Kenzi'l-Ummâl* ile birlikte, Kahire-1313/1895, I-VI), VI, 428; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 129; Hâkim, *Müstedrek*, I, 312-313; İbn Asâkir, *Târih*, XV, 71 vd.; Mizzi, *Tehzîb.*, VII, 147 vd.; Bekçeri, *İkmâl*, IV, 111; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 489.

Değerlendirme

Hız. Âişe'nin ağzından tek bir akış içinde aktarılan bu uzun sayılabilecek metnin bütün unsurlarının Hız. Âişe'ye ait olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum tabii olarak ortada, açıklanması gereken bir problem bulunduğu anlamına gelmektedir: Eğer Hız. Peygamber'e (s.a.v.) yakınlığı, fazileti ve itibarı herkes tarafından müsellem olan Hız. Ali gibi bir isim Hız. Ebû Bekr'e biattan geri kalmışsa, bunu ifade eden de Hız. Âişe ise, bunu "sıradan/önemsiz" bir mesele olarak görmek mümkün değildir.

Bu problemin çözümü adına Mâzerî'nin (536/1141) açıklaması şudur: "Hız. Ali biat etmeyip geri durmakta mazurdur. Kendisinin bu noktada ileri sürdüğü mazeret makuldür. Devlet başkanına biat konusunda ehl-i hall ve'l-'akd'i oluşturan fertlerden bir kısmının biatı yeterlidir. Biatın istisnasız hepsini kapsamaya şart olmadığı gibi, herkesin biat esnasında hazır bulunup elini halifenin elinin üzerine koyması da gerekli değildir. Bilâkis halifeye itaati iltizam etmesi; onun etrafında oluşan birliği bozmamak ve kendisine muhalefet etmemek suretiyle ona boyun eğmesi yeterlidir. Hız. Ali'nin durumu da böyleydi. Onun yaptığı, Hız. Ebû Bekr'in yanında gecikmeli olarak bulunmaktan başka bir şey değildir. Sebebini de kendisi zikretmiştir."⁸⁰

Mâzerî'nin, kendisinden sonraki birçok şârih⁸¹ tarafından benimsendiği görülen bu izahı şüphesiz ki önemlidir. Ancak hareket noktasını teşkil eden metnin bütün unsurlarıyla Hız. Âişe'ye ait olduğu kabulünden hareketle geliştirilmiş olması, bize göre bu yorumu daha başından tartışmalı kılmaktadır. Kaldı ki, biatı geciktiren, Hız. Ali (r.a.) ve onunla birlikte hareket eden Hâşimoğulları olunca, 6 aylık bu gecikmenin konuyu hassas bir noktaya taşıyacağı izahtan varestedir.

80 Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer es-Sıkillî, *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim* (Muhammed eş-Şâzeli en-Neyfer tahkikiyle, ed-Dâru't-Tûnusîyye li'n-Neşr, Tunus-1408/1988, I-III), III, 21-22.

81 Bk. el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (İdâretu't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye baskısının tıpkıbasımı, Dâru'l-Fıkr, Beyrut-?, I-XXV), XVII, 258-259; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ((Şu'ayb el-Arnaût vd. tahkikiyle, er-Risâletu'l-Âlemiyye, Dimâşk-1434/2013, I-XXIV), XII, 439; es-Süyûtî, *et-Tevşîh Şerhu'l-Câmi'is-Sahîh* (Rıdvân Câmî' Rıdvân tahkikiyle, Mektebet'r-Rüşd - Şeriketu'r-Riyâd, Ridâd-1419/1998, I-IX), VI, 2634; el-İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-Vellevî, *el-Bahru'l-Muhîtu's-Seccâc fî Şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim b. el-Haccâc* (Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm-1426/2005, I-XLV), XXX, 568. Nevevî de farklı ifadelerle de olsa el-Mâzerî'nin söylediklerinin neredeyse aynısını söylemiştir. Bk. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1392/1972, I-XVIII), XII, 77.

Rivayetin yukarıda zikredilen her üç kaynaktaki tarikleri sahihtir⁸² ancak bunun, metnin de bütün unsurlarıyla sahih olduğu anlamına gelmeyeceği açıktır. Zira senedin sıhhatinin, metnin sıhhatini garanti etmeyeceği malum ve müsellemler bir kaidedir.⁸³ Birçok şâzz ve/veya illetli metin vardır sahih senedlerle nakledilmiştir.⁸⁴ Nitekim Hz. Ali'nin biatıyla ilgili olarak buraya kadar aktarılan rivayetlerdeki anlatımın bütünüyle Hz. Âişe'ye ait olmadığı başka bazı sahih rivayetlerde açıkça görülmektedir. Aşağıda "3" numaralı başlık altında o rivayetler ele alınacaktır. Ancak daha önce Hz. Fâtıma'nın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mirasıyla ilgili talebi bağlamında temel kaynaklarda yer alan Hz. Âişe mahreçli diğer rivayetlerin muhtevasına bakmak, karşılaştırma yapma imkânı vereceği için önce bu nokta dermeyeran edilecektir.

2. Hz. Fâtıma'nın Miras Talebi Bağlamında Yaşananları Anlatan Diğer Rivayetler

Bizzat Buhârî başta olmak üzere temel kaynaklar Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekr arasında geçen miras anlaşmazlığını ve yaşanan kırgınlığı Zührî'de buluşan ve ondan itibaren Urve b. ez-Zübeyr kanalıyla Hz. Âişe'ye ulaşan farklı tariklerle Hz. Âişe validemizin ağzından aktarmıştır ki, görüleceği üzere bu rivayetler her hâlükârda daha kısadır ve Hz. Ali'nin bey'atından hiçbir şekilde bahsetmemektedir.

2.A. Buhârî rivayeti-1:

Mü'minlerin annesi Âişe'nin haber verdiğine göre Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma (selâm onun üzerine olsun), Resulullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra Ebû Bekr'den, Allah'ın Resulullah'a (s.a.v.) fey kıldığı mirasını taksim etmesini istedi. Ebû Bekr ona şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz; bıraktıklarımız sadakadır' buyurdu." Bunun üzerine Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma kızdı, Ebû Bekr'le bir daha görüşmedi ve bu durum vefât edene kadar devam etti. Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. (Hz. Âişe) **şöyle dedi** (تلاق): Fâtıma Ebû Bekr'den, Resulullah'ın (s.a.v.) bıraktığı

82 İbn Hibbân'ın birinci sırada zikrettiğimiz tariki, ait olduğu yerde de belirttiğimiz gibi zavıftır. Ancak diğer tarikler tarafından teyit edildiği için bu zaafın sonuca etkisi yoktur.

83 Geniş bilgi için bk. es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, II, 47 vd.

84 Bk. İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadis* (Nûruddîn İtr tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, Dimâşk-1406/1986), s. 38.

Hayber, Fedek ve Medine'deki sadakasından⁸⁵ payına düşeni istedi. Ebû Bekr ise buna razı olmadı ve şöyle dedi: "Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığı bir şeyi terk etmem, O'nun yaptığı gibi yaparım. Zira onun yaptıklarından bir şeyi terk edersem, sapmaktan korkarım." Ömer (hilafete geldiği zaman) Resulullah'ın (s.a.v.) Medine'deki sadakasını(n idaresini) Ali ve el-Abbâs'a verdi. Hayber ve Fedek'e gelince, Ömer (halife olarak) onları elinde tuttu (kimseye vermedi) ve şöyle dedi: "Bunlar Resulullah'ın sadakasındır; beklenmeyen hadiseler ve önemli ihtiyaçlara sarf edilmek içindir ki, yönetimi elinde bulunduran (halife) tarafından idare edilirler."⁸⁶

2.B. Buhârî rivayeti-2:

Fâtıma (Allah'ın selamı üzerine olsun) ve el-Abbâs, (Resulullah'ın) Fedek'teki arazisinden ve Hayber'deki hissesinden miraslarını talep etmek üzere Ebû Bekr'e geldiler. Ebû Bekr şöyle dedi: "Nebi'nin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Biraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.' Allah'a yemin ederim ki, Resulullah'ın (s.a.v.) yakınlarını gözetmek benim için kendi yakınlarımı gözetmekten daha önceliklidir."⁸⁷

85 Medine'deki emlakı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) elinde bulundurduğu üç kalem mülk vardı:

Yahudiyken müslüman olan Muhayrik'in (r.a.) hediye ettiği, Benû Nadîr arazisinde bulunan dokuz adet bahçe ile Ensar'ın hediye ettiği Medine'deki araziler. Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsî mülküdür. Benû Nadîr'i Medine'den sürdükten sonra onlardan, kendisine has olmak üzere kalan fey arazi ki, Müslümanların başına gelebilecek beklenmeyen durumlarda kullanılmak üzere tasarrufunda bulundururdu. Keza Hayber Yahudileriyle yaptığı musalaha neticesinde Hayber arazisinin yarısı ile biri musalaha neticesinde olmak üzere iki hisar, aynı şekilde musalaha ile elde ettiği Fedek arazisinin yarısı ve Vâdi'l-Kurâ Yahudileri ile yapılan musalaha uyarınca arazilerinden aldığı üçte birlik kısım. Hayber'den "anveten" (vuruşarak) elde edilen malların beşte biri. Bu kalem de sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mahsus olup, başkasının hakkı söz konusu değildi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kalemi de kendisine saklamaz, aile fertlerine ve Müslümanlara infak ederdi.

Bu kalemlerin tamamı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefâtından sonra müslümanların mesalihine sarf edilmek üzere sadaka olarak beytülmale intikal etti ki, herhangi bir kimsenin bu kalemlerin herhangi birini temellük etmesi haramdır. Bk. el-Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf, *el-Kevâkibu'd-Derâri fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1401/1981, I-XXV), XIII, 76; Kastallânî, *İrşâd*, V, 191; el-Halebî, Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. Burhâniddîn, *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (Matba'atu Muhammed Ali Sabîh, Kahire-1353/1935, I-III), III, 398-399.

86 Buhârî, "Humus", 1.

87 Buhârî, "Megâzi", 11.

2.C. Buhârî rivayeti-3:

أَنَّ فَاطِمَةَ وَالْعَبَّاسَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ أَتَيَا أَبَا بَكْرٍ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُمَا حِينَئِذٍ يَطْلُبَانِ أَرْضَيْهِمَا مِنْ فَدَكٍ وَسَهْمَهُمَا مِنْ خَيْبَرَ؛ فَقَالَ لَهُمَا أَبُو بَكْرٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: (لَا تُورَث، مَا تَرَكْنَا صَدَقَةً) إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ هَذَا الْمَالِ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَاللَّهِ لَا أَدْعُ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهِ إِلَّا صَنَعْتُهُ. قَالَ فَتَحَرَّرَتْ فَاطِمَةُ فَلَمْ تُكَلِّمَهُ حَتَّى مَاتَتْ.

İkisine de selam olsun Fâtıma ve el-Abbâs Resulullah'dan (s.a.v.) kalan miraslarını talep etmek üzere Ebû Bekr'e geldiler. Onlar o zaman Fedek'teki arazilerini ve Hayber'deki hisselerini talep ediyordu. Ebû Bekr onlara şöyle dedi: "Ben Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: '*Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.*' Ebû Bekr şöyle devam etti: Vallahi Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm hiçbir şeyi terk etmem, yaparım." **Dedi ki** (قال): "Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti, vefât edene kadar da kendisiyle konuşmadı."⁸⁸

2.D. Buhârî rivayeti-4:

Fâtıma (selam onun üzerine olsun) Ebû Bekr'e haber göndererek Allah'ın, Resulü'ne fey kıldığı mirasını istedi. Talep ettiği; Nebi'nin (s.a.v.) Medine ve Fedek'deki sadakası, bir de Hayber'in humus'undan kalan kısımdı. Ebû Bekr, "Resulullah (s.a.v.), '*Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan –yani Allah'ın mülkünden– sadece yiyebilir*' buyurdu. Onlar için bu maldan "yemek"ten fazlası yoktur." Allah'a yemin ederim ki, Nebi'nin (s.a.v.) sadakalarından hiçbir şeyin, Nebi (s.a.v.) dönemindeki halini değiştirmem. Behemehal onlar üzerinde Resulullah (s.a.v.) nasıl tasarrufta bulduysa ben de aynısını yapacağım.

Ali şehadet kelimesini söyledikten sonra, "Ey Ebû Bekr! Şüphesiz senin faziletini biliyoruz" dedi. Ardından, Resulullah'a (s.a.v.) olan akrabalık bağlarını ve haklarını zikretti. Ebû Bekr de konuştu ve şöyle dedi: "Nefsimi elinde bulundurana yemin ederim ki, Resulullah'ın (s.a.v.) yakınlarını gözetmek benim için kendi yakınlarımı gözetmekten daha önceliklidir."⁸⁹

88 Buhârî, "Ferâiz", 2.

89 Buhârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 12.

2.E. Müslim (261/875) rivayeti-1:

Fâtıma ve Abbâs, Ebû Bekr'e gelerek Resulullah'dan (intikal ettiğini düşündükleri) miraslarını istediler. Onlar o zaman Resulullah'ın Fedek'deki arazisini ve Hayber'deki hissesini talep ediyordu. Ebû Bekr onlara şöyle dedi:..."⁹⁰

2.F. Müslim rivayeti-2:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Resulullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra Ebû Bekr'den, Allah'ın kendisine fey kıldığı mallardan Resulullah'ın bıraktıklarından (kendisine intikal ettiğini düşündüğü) mirasını taksim etmesini istedi. Ebû Bekr ona şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır' buyurdu."

Dedi ki: (Fâtıma) Resulullah'dan sonra altı ay yaşadı. Kendisi Ebû Bekr'den, Resulullah'ın Hayber ve Fedek'ten bıraktıklarından ve Medine'deki sadakasından payını istiyordu. Ebû Bekr onun bu talebini kabul etmedi ve şöyle dedi: "Resulullah'ın (s.a.v.) yapmakta olduğu hiçbir şeyi terk etmem, yaparım. Onun yaptığı bir şeyi terk edersem sapmaktan korkarım..."⁹¹

2.G. Nesâî (303/915) rivayeti:

Fâtıma, Ebû Bekr'e haber göndererek Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasından ve Hayber humus'undan kalan mirasını istedi. Ebu Bekr (cevaben) şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.) 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz' buyurdu."⁹²

90 Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (Muhammed Fuâd Abdülbâkî tahkikiyle, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye - Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1412/1991, I-V), "Cihâd ve Siyer", 53.

Müslim "Ma'mer -- Zührî" tarikiyle aktardığı rivayeti burada kesmiş ve şöyle devam etmiştir: "(Ma'mer) bu rivayeti Ukayl'ın Zührî'den aktardığı hadisin manası gibi aktarmıştır. Şu kadar ki bu rivayette o şöyle demiştir: "... Sonra Ali kalktı, Ebû Bekr'in hakkını ta'zim etti; faziletini ve İslam'a girmedeki önceliğini zikretti. Sonra Ebû Bekr'in yanına gitti ve biat etti..."

Müslim bu rivayeti, aşağıda "3.1" numarayla zikredeceğimiz uzun rivayetten sonra zikretmiştir. Hz. Ali'nin o rivayette sarahaten zikredilmeyen biat sahnesi burada tasrih edildiği için bunu o rivayetin hemen arkasından sevk etmiştir.

91 Müslim, "Cihâd ve Siyer", 54.

92 Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *Sünenü'n-Nesâî* (es-Süyûtî şerhi ve es-Sindî hâşiyesi ile birlikte, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, Beşrut-1409/1988, I-IX), "Fey", 1.

2.H. Ebû Dâvud (275/889) rivayeti:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Ebû Bekr es-Siddik'a haber göndererek Resulullah'dan kalan, Allah'ın ona fey kıldığı Medine ve Fedek'ten hisseleri ile Hayber humus'undan kalanı istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.) 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Ne bırakmışsak sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir' buyurdu. Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasından hiçbir şeyin Resulullah (s.a.v.) zamanındaki statüsünü değiştirmeyecek ve bu mal üzerinde behemehal Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığı uygulamayı yapacağım." Böylece Ebû Bekr, Fâtıma'ya o mallardan herhangi bir şey vermeye razı olmadı.⁹³

2.I. Ahmed b. Hanbel (241/855) rivayeti-1:

Fâtıma ve el-Abbâs, Resulullah'dan (s.a.v.) kalan (kendilerine intikal ettiğini düşündükleri) miraslarını istemek için Ebû Bekr'e geldi. Onlar o zaman Resulullah'ın Fedek'teki arazisini ve Hayber'deki hissesini talep etmişti. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.' Vallahi Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm bir işi terk etmem, yaparım."⁹⁴

2.J. Ahmed b. Hanbel rivayeti-2:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Resulullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra, Allah'ın Resulullah'a (s.a.v.) fey kılıp da Resulullah'ın bıraktığı mallardan mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır' buyurdu." Bunun üzerine Fâtıma (selam üzerine olsun) kızdı ve Ebû Bekr ile alâkasını kesti. Vefât edene kadar da bu durum devam etti. **Dedi ki (جاء):** Resulullah'dan sonra (Fâtıma) altı ay yaşadı. **Dedi ki (جاء):** (O zaman) Fâtıma (r.rahâ) Resulullah'ın (s.a.v.) Hayber ve Fedek'ten bıraktıkları ile Medine'deki sadakasını istemişti. Ebû Bekr buna razı olmadı ve şöyle dedi: "Resulullah'ın yaptığı bir işi terk edecek değilim; mutlaka onun yaptığı gibi yaparım. Onun yaptığı bir şeyi terk edersem sapmaktan korkarım..."⁹⁵

93 Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünenu Ebi Dâvud (Şu'ayb el-Arnaût – Muhammed Kâmil Karabelli tahkikiyle, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009, I-VII), "Harâc", 19.

94 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 4.

95 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 7.

2.K. Ahmed b. Hanbel rivayeti-3:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Ebû Bekr es-Siddik'a (r.a.) haber göndererek, Resulullah'dan (s.a.v.) kalan, Allah'ın ona fey kıldığı Medine ve Fedek'teki mallar ile Hayber humusundan (kendisine intikal ettiğini düşündüğü) mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.' Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasından hiçbir şeyin Resulullah (s.a.v.) zamanındaki statüsünü değiştirmeyecek ve bu mal üzerinde behemehal Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığı uygulamayı yapacağım." Böylece Ebû Bekr, bu mallardan Fâtıma'ya bir şey vermeye razı olmadı. Bu sebeple Fâtıma, Ebû Bekr'e gücendi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Canımı elinde tutana yemin ederim ki, benim için Resulullah'ın akrabası(nı) gözetmek kendi akrabamı gözetmekten daha önce gelir. Sizinle bu aramızda mallar konusunda çıkan anlaşmazlığa gelince, bu konuda hakkı yerine getirmekten geri durmam. Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm hiçbir şeyi terk etmem, yaparım."⁹⁶

2.L. Ahmed b. Hanbel rivayeti-4:

Fâtıma ve el-Abbâs, Resulullah'dan (s.a.v.) kalan (kendilerine intikal ettiğini düşündükleri) miraslarını istemek için Ebû Bekr'e geldi. Onlar o zaman Resulullah'ın Fedek'teki arazisini ve Hayber'deki hissesini talep etmişti. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.' Vallahi Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm bir işi terk etmem, yaparım."⁹⁷

2.M. Tahâvî (321/933) rivayeti:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Ebû Bekr'e haber göndererek Allah'ın Resulullah'a (s.a.v.) fey kıldığı mallardaki mirasını istedi. Fâtıma o zaman Resulullah'ın (s.a.v.) Medine ve Fedek'deki sadakasını, bir de Hayber humusundan kalanı talep etmişti. Ebû Bekr (r.a.) şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.) 'Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir' buyurdu. Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasından hiçbir şeyin Resulullah (s.a.v.) zamanındaki

96 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 10.

97 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 10.

statüsünü değiştirmeyeceğim. Resulullah (s.a.v.) bu mallar konusunda nasıl bir muamele yaptıysa behemehal ben de öyle yapacağım.”⁹⁸

2.N. Ebû Ya'lâ (307/919) rivayeti:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Resulullah'ın vefâtından sonra, Allah'ın kendisine fey kıldıklarından Resulullah'ın bıraktıklarından (kendisine intikal ettiğini düşündüğü) mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: “Resulullah (s.a.v.), ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır’ buyurdu.”⁹⁹

2.O. Ebû Avâne rivayeti:

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma (r.anha), Resulullah vefât ettikten sonra Allah'ın ona fey kıldığı mallardan (miras hakkı olduğunu düşünerek) Ebû Bekr'den mirasını istedi. Ebû Bekr ona şöyle dedi: “Resulullah (s.a.v.), ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır’ buyurdu.” **Dedi ki** (ﷺ): (Fâtıma) Resulullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra altı ay yaşadı. **Dedi ki** (ﷺ): Fâtıma (o zaman) Ebû Bekr'den, Resulullah'ın (s.a.v.) Hayber ve Fedek'ten bıraktığı mallardan payına düşeni, bir de Medine'deki sadakasını istemişti. Ebû Bekr de buna razı olmamış ve şöyle demişti: “Resulullah'ın yapmakta olduğu hiçbir şeyi terk etmem, yaparım. Onun yaptığı bir şeyi terk edersem, sapmaktan korkarım.” Ömer (Resulullah'ın) Medine'deki sadakasını(n idaresini) Ali ve el-Abbâs'a verdi. Ali bu mallar konusunda Ali el-Abbâs'a galebe çaldı.¹⁰⁰ Hayber ve Fedek'e gelince, Ömer onları elinde tuttu ve şöyle dedi: “Bu ikisi Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasıdır ki, karşılamak durumunda olacağı ihtiyaçlar ve ani gelişen harcamaları içindi.” Bunların tasarrufu (toplumun ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere) idarede bulunan kimseye aittir. Dedi ki: Bu mallar bugün bu statüdedir.¹⁰¹

98 Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısri, *Şerhu Ma'âni'l-Âsâr* (Latifurrahmân el-Behrâicî el-Kâsimî tahkikiyle, Dâru İbn Hazm, Beyrut-1442/2021, I-X), IV, 141.

99 Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ* (Hüseyn Selim Esed tahkikiyle, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut-1410/1990, I-XIV), I, 45.

100 Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den kalan fey mallarının idaresini, talepleri üzerine Hz. Ali ile Hz. Abbâs'a vermişti. Ancak ikisi arasında bir süre sonra anlaşmazlık çıktı. Söz konusu malların aralarında ikiye bölünerek her birinin idaresinin de yine kendilerine verilmesi talebiyle konuyu tekrar Hz. Ömer'e götürdüler. Ancak Hz. Ömer o malları ikisi arasında taksim etmeyi kabul etmedi. Bk. Buhârî, “İ'tisâm”, 5; Müslim, “Cihad”, 49; en-Nesâî, “Fey”, 1; Ebû Dâvud, “Harâc”, 19...

101 Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî, *Müsnedu Ebî Avâne* (Eymen b. Ârif ed-Dimaşki tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1419/1998, I-V), IV, 250.

2.P. İbn Şebbe (262/876) rivayeti-1:

“Resulullah’ın (s.a.v.) kızı Fâtıma, Ebû Bekr’e haber göndererek Allah’ın Resulullah’a fey kıldığı mallardan mirasını istedi. Fâtıma o zaman Nebi’nin (s.a.v.) Medine ve Fedek’teki sadakasını, bir de Hayber humusundan kalanı talep etmişti. Ebû Bekr (r.a.) şöyle dedi: “Resulullah (s.a.v.), ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir’ buyurdu. Resulullah’ın (s.a.v.) sadakasından hiçbir şeyin Resulullah (s.a.v.) zamanındaki statüsünü değiştirmeyeceğim. Resulullah (s.a.v.) bu mallar konusunda nasıl bir muamele yaptıysa behemehal ben de öyle yapacağım.” Bu suretle Ebû Bekr, Fâtıma’ya o mallardan bir şey vermeye razı olmadı. Bunun üzerine Fâtıma Ebû Bekr’e gücendi; onunla alâkasını kesti ve vefât edene kadar kendisiyle konuşmadı. Resulullah’dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. Vefât ettiği zaman (kocası) Ali onu geceleyin defnettirdi. Ebû Bekr’e haber vermedi. Namazını Ali kıl(dır)dı.¹⁰²

2.R. İbn Şebbe rivayeti-2:

Fâtıma ve Abbâs (Allah ikisinden re razı olsun) Ebû Bekr’e gelerek Resulullah’dan (s.a.v.) kalan miraslarını istediler. Onlar o zaman Resulullah’ın Fedek’deki arazisini ve Hayber’deki hissesini talep etmişlerdi. Ebû Bekr şöyle dedi: “Resulullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir.’ Vallahi ben Resulullah’ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm bir uygulamayı terk etmem, yaparım.” **Dedi ki** (ﷺ) Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti; vefât edene kadar da bu mallar konusunda onunla bir daha konuşmadı.¹⁰³

Bunlar dışında Taberânî’nin *el-Mu’cemu’l-Evsat*’ında¹⁰⁴ bir rivayet daha

102 İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî, *Târîhu’l-Medîneti’l-Münevvere* (Fehîm Muhammed Şeltût tahkikiyle, Cidde-1399/1979, I-IV), I, 196-197.

103 İbn Şebbe, *Târîh*, I, 197.

104 Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat* (Ebû Mu’âz Târik b. Avdillah – Ebu’l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrâhîm tahkikiyle, Dâru’l-Haremeyn, Kahire-1415/1995, I-X), IV, 104.

mevcuttur. Ancak hem senedinin zayıf¹⁰⁵ hem de metninin münker¹⁰⁶ oluşu sebebiyle burada dikkate alınmamıştır.

Hiz. Fâtîma'nın (r.anhâ) Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) miras olarak intikal etmesi gerektiğini düşündüğü menkul ve gayri menkul malları Hiz. Ebû Bekr'den (r.a.) talep ettiğini anlatan Hiz. Âişe (r.anhâ) mahreçli rivayetler kadarıyla ibarettir. Bu on yedi rivayette dikkat çeken noktalar maddeler halinde şöyledir:

1. Rivayetlerin tamamı farklı tariklerle Zührî'de buluşmakta ve senedin Zührî'den yukarısı, hepsinde Urve b. ez-Zübeyr üzerinden Hiz. Âişe'ye ulaşmaktadır.
2. Rivayetlerin hiçbirinde Hiz. Ali'nin (r.a.) biatıyla ilgili bir anlatım yer almamaktadır.

Yukarıda ilk sırada zikredilen metinde “(Fâtîma) Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı” ve “Resulullah'ın (s.a.v.) bıraktığı Hayber, Fedek ve Medine'deki sadakasından payına düşeni istemişti” cümleleri arasında kalın puntoyla verilen “(Hiz. Âişe) **şöyle dedi** (قلت)” ifadesi anlamsız gibi durmaktadır. Zira baştan beri konuşan zaten Hiz. Âişe'dir ve cümleler arasında bir kopukluk yoktur. Anlatım belli bir akış içerisinde devam etmekte ve özne değişmemektedir. O halde bu (قلت) kelimesinin orada bulunmasının hikmeti ne olabilir? Daha önce de dikkat çekildiği üzere bu durum, metinde bir taktî ve telifik olduğunu ve bu ifadenin hemen öncesinde yer alan cümlenin Hiz. Âişe'ye ait olmayabileceğini düşündürmektedir. Aşağıdaki iki maddede bu nokta daha bariz bir şekilde görülecektir.

3. Yukarıdaki “2.C.” numaralı ara başlık altında zikredilen metinde yer alan

105 Seneddeki Ebu'l-Eşheb Ca'fer b. el-Hârisel-Kûfi hakkında ağır cerhler bulunmaktadır. Ezcümle bu zat hakkında Buhârî “Münkeru'l-hadîs” tabirini kullanmış, İbn Ma'in bir keresinde “Bir şey değildir”, bir keresinde de “Zayıftır” demiş, en-Nesâî de aynı ifadeyi kullanmıştır (bk. ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, I, 404-405.) Rivayeti ondan aktaran İsmâ'il b. Ayyâş, İbn Hacer'e göre 3. tabaka müdellislerdendir. Semâ' ifadesi kullanmadıkça rivayetleri kabul edilmez (bk. *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs* (Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî tahkikiyle, Riyad-1414/1993), s. 63, 131-132. Bu zat da bu rivayeti Ca'fer b. el-Hâris'den “an'ane” ile aktarmıştır. Taberânî, öncesindeki bir rivayetle bu rivayeti aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Bu iki hadisi, Ca'fer b. el-Hâris'den –ki o Ebu'l-Eşheb en-Neha'î el-Kûfi'dir– İsmâ'il b. Ayyâş'dan başka nakleden olmamıştır.”

106 Metinde Hiz. Fâtîma'nın Hiz. Ebû Bekr'e, “Senin kızın sana mirasçı oluyor, ama ben babama mirasçı olamıyorum?” dediği, Hiz. Ebû Bekr'in de ona şöyle mukabele ettiği zikrediliyor: “Benim babam sana da senin babana da feda olsun; O şöyle derdi: “Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır.” Bu metinde Hiz. Fâtîma'ya atfedilen cümleyi sahih bir rivayette bulamadık.

“... Ebû Bekr şöyle devam etti: Vallahi Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığını gördüğüm hiçbir şeyi terk etmem, (O neyi nasıl yaptıysa ben de öyle) yaparım” cümlesinden sonraki müzekker/eril “**Dedi ki**” (لَق) fiili, bundan sonra gelen “Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti...” diye başlayıp devam eden cümlenin Hz. Âişe'ye ait olmadığını açık ifadesidir. Bu noktadaki netliğin, hemen yukarıdaki “C” maddesinde dile getirilen ihtimali güçlendirdiğinde şüphe yoktur. Aynı durum “2.F”, “2.J”, “2.O” ve “2.R” numaralı metinlerde de mevcuttur.

4. Söz konusu ifadeleri düzenli bir akış içinde bir araya getirip metni buna göre kurguladığımızda, metin içinde öznenin müennesten müzekkere değiştiğini ifade eden “لَق” fiiliyle başlayan şu cümlelerin idrâc olması gerektiği sonucuna ulaşıyoruz: “Kendisi (Hz. Fâtıma) Ebû Bekr'den, Resulullah'ın Hayber ve Fedek'ten bıraktıklarından ve Medine'deki sadakasından payını istiyordu. Ebû Bekr onun bu talebini kabul etmedi ve şöyle dedi: 'Resulullah'ın (s.a.v.) yapmakta olduğu hiçbir şeyi terk etmem, yaparım. Onun yaptığı bir şeyi terk edersem sapmaktan korkarım...' (2.F/2.J). Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti, vefât edene kadar da kendisiyle (bu mallar konusunda, 2.R) konuşmadı (2.C). (Fâtıma) Resulullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra altı ay yaşadı. Fâtıma (o zaman) Ebû Bekr'den, Resulullah'ın (s.a.v.) Hayber ve Fedek'ten bıraktığı mallardan payına düşeni, bir de Medine'deki sadakasını istemişti. Ebû Bekr de buna razı olmamış ve şöyle demişti: 'Resulullah'ın yapmakta olduğu hiçbir şeyi terk etmem, yaparım. Onun yaptığı bir şeyi terk edersem, sapmaktan korkarım.' Ömer (Resulullah'ın) Medine'deki sadakasını(n idaresini) Ali ve Abbâs'a verdi. Ali bu mallar konusunda Ali, Abbâs'a galebe çaldı.¹⁰⁷ Hayber ve Fedek'e gelince, Ömer onları elinde tuttu ve şöyle dedi: 'Bu ikisi Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasındır ki, karşılamak durumunda olacağı ihtiyaçlar ve ani gelişen harcamaları içindi.' Bunların tasarrufu (toplumun ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere) idarede bulunan kimseye aittir. Dedi ki: 'Bu mallar bugün bu statüdedir.'”(2.O).

Buradan hareketle çok uzun olmamasına rağmen bu kadar idrâca maruz kalmış bir metnin, daha uzun versiyonunda daha fazla idrâc olabileceğini

¹⁰⁷ Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den kalan fey mallarının idaresini, talepleri üzerine Hz. Ali ile Hz. Abbâs'a vermişti. Ancak ikisi arasında bir süre sonra anlaşmazlık çıktı. Söz konusu malların aralarında ikiye bölünerek her birinin idaresinin de yine kendilerine verilmesi talebiyle konuyu tekrar Hz. Ömer'e götürdüler. Ancak Hz. Ömer o malları ikisi arasında taksim etmeyi kabul etmedi. Bk. Buhârî, “İ'tisâm”, 5; Müslim, “Cihad”, 49; en-Nesâî, “Fey”, 1; Ebû Dâvud, “Harâc”, 19...

söylemek en azından ayakları yere basan bir “öngörü” olacaktır. Aletenezzül bu ifadelerin Hz. Âişe’ye ait olduğunu söylesek bile –ki aşağıda “3” numaralı başlık altında ele alınacak rivayetlerde öyle olmadığı görülecektir– Hz. Ali’nin, Hz. Ebû Bekr’e biatı altı ay geciktirdiği ifadesinin Hz. Âişe’ye ait olduğuna dair bir işaret bu rivayetlerde bulunmamaktadır.

1. Yukarıdaki “2.D.” maddesinde tercümesi verilen metin bu tesbitimizi güçlü biçimde teyit etmektedir. Zira orada Hz. Ebû Bekr’in Hz. Fâtıma’nın miras talebini geri çevirdiği zikredildikten sonra bağlam birden değişmekte ve Hz. Ali’nin (r.a.) –Hz. Fâtıma validemizin vefâtından sonra– Hz. Ebû Bekr’i biat için davet ettiğini anlatan rivayetteki sahneye geçilmektedir. “2.D.” numaralı ara başlık altında kalın puntoyla verilen “**Ali şehadet kelimesini söyledikten sonra...**” diye başlayıp devam eden anlatım, bahis konusu teşkil eden metinde yer alan ve Hz. Ali’nin, Hz. Fâtıma’nın vefâtından sonra biatını konuşmak üzere davet ettiği Hz. Ebû Bekr’e hitaben yaptığı konuşmanın yer aldığı bağlama aittir. Sadedinde bulunduğumuz rivayette “Hz. Fâtıma’nın (r.anha) vefâtından sonra insanlardan gördüğü ilgi ve saygınlığın kesildiğini gören Hz. Ali’nin (r.a.) Hz. Ebû Bekr’e (r.a.) haber gönderip biat etmek istediğinden” bahseden kısmın kesilmesi (taktî) ve –tabir yerindeyse– rivayetin sonunun başına monte edilmesiyle böyle normal dışı bir metin ortaya çıkmıştır.
2. Burada dikkat çeken bir diğer önemli nokta da bu rivayetin, *Sahih*’in “Fedâilu’s-Sahâbe” bölümünde, “Menâkıbu Karâbeti Resûlillah (s.a.v.) ve Menkabeti Fâtıma Aleyhesselâm” başlıklı (12.) babın ikinci¹⁰⁸ hadisi olarak sevk edilmesidir. Rivayetin “**Ali şehadet kelimesini söyledikten sonra...**” cümlesine kadar olan ilk kısmının tercemeye/bab başlığıyla bir ilişkisi yoktur. Tercemeye delâlet eden kısım, bu cümleden sonra gelen kısımdır. Ancak orada da –önce Hz. Ali’nin ve arkasından Hz. Ebû Bekr’in Hz. Peygamber’e (s.a.v.) karabetin önemini vurguladığı satırlar, yani mevkuf kısımlar dışında– merfû bir metin yoktur.¹⁰⁹ İbnu’l-Mülâkkın (804/1401) bu noktaya dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

108 İlk hadis, Buhârî’nin bu babda mu’allak olarak, “Menâkıb”, 22’de ise mevsul olarak sevk ettiği, Hz. Fâtıma (r.anha) validemizin cennet ehlinin/mü’minlerin kadınlarının efendisi olduğunu haber veren rivayettir.

109 *Sahih* nüshaları üzerine kaleme aldığı emek mahsulü çalışmasında Ali Albayrak da bu normal dışı duruma dikkat çekmiş, ancak herhangi bir yorum yapmayıp “araştırılmalıdır” demeyi tercih etmiştir. Bk. Ali Albayrak, *Buhârî Sonrası el-Câmi’u’s-Sahih* (M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2018), s. 192.

“Buradan¹¹⁰ itibaren rivayetin sonuna kadar devam eden kısım bu hadise ait değildir. Bunu (Buhârî) başka bir yerde¹¹¹ zikretmiştir.”¹¹²

Görebildiğimiz kadarıyla Buhârî şarihleri arasında el-Aynî (855/1451) ve el-Aynî'den naklen el-Kastallânî (923/1517) dışında İbnu'l-Mülakkın'ın bu önemli uyarısına dikkat çeken olmamıştır.¹¹³ Bu noktayı daha açık ifadelerle vurgulayan el-Kürânî (Molla Gürânî, 893/1488) başka birine atıf yapmaksızın şöyle der: “Bu söz¹¹⁴ Fâtıma'nın miras talebinde bulunduğu zaman söylendiği izlenimini vermektedir. Ancak öyle değildir. Aksine bu söz, Fâtıma vefât ettikten sonra (ki süreçte) söylenmiştir. Buna diğer rivayetler delâlet etmektedir. (Buhârî) bu şekilde rivayet etmiştir; çünkü rivayeti bu şekilde bir arada iştirmiştir.”¹¹⁵ Râvi tasarrufu olduğu açık olan bu uygulama, tam da hadis edebiyatındaki “telfik” tabirinin anlattığı şeydir.¹¹⁶

1. Aynı durum, “2.B” ve “2.K” numarasıyla zikredilen metinlerde de mevcuttur. Belirttiğimiz yerlerde Hz. Fâtıma'nın miras talebini geri çeviren Hz. Ebû Bekr, “Nebi'nin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu dinledim: ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Biraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir’ dedikten sonra sözlerine devam etmektedir. Ancak yukarıdaki ifadelerin devamında görüldüğü üzere cümle (“Allah’a yemin ederim ki, Resulullah’ın (s.a.v.) yakınlarını gözetmek benim için kendi yakınlarımı gözetmekten daha önceliklidir” cümlesi), Hz. Fâtıma'nın vefâtından sonra Hz. Ali'nin daveti üzerine kendisiyle buluştuğunda yaptığı konuşmaya aittir. Dolayısıyla burada da hem “taktî” hem “telfik” bulunmaktadır.

Bütün bunların ortaya çıkardığı gerçek şudur: Kaynaklarda söz konusu rivayetin çeşitli varyantları zikredilmiştir; bunlardan neredeyse hepsinde ihtisar, taktî, telfik ve idrâclar mevcuttur. Hz. Ali'nin biatının Hz. Fâtıma'nın vefâtından

110 “Ali şehadet kelimesini söyledikten sonra...” cümlesinden.

111 “Megâzi”, 36.

112 İbnu'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali el-Mısrî, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi'i-s-Sahîh* (Hâlid er-Rabât – Cum'a Fethî tahkikiyle, Vezâretü'l-Evkâf, Katar-1429/2008, I-XXXVI), X, 317.

113 Aynî, *Umde*, XVI, 222; el-Kastallânî, *İrşâd*, VI, 121.

114 “Ali şehadet kelimesini söyledikten sonra...” cümlesi.

115 Kürânî, Şemsuddîn Ahmed b. İsmâ'il (Molla Gürânî), *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi Ahâdisi Sahîhi'l-Buhârî* (Ahmed Azv İnâye tahkikiyle, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1429/2008, I-XI), VI, 471.

116 “Telfik” terimi ve Zühri'nin en çok telfik yapan isim olduğu konusunda bk. Erul, Bünyamin, “Telfik”, *DİA*, XL, 400-401.

sonra gerçekleştiğini anlatan uzun metinde¹¹⁷ ise bütün bu tasarruflar iç içe geçmiş gibidir. Aşağıdaki metinler bu tesbitimizi doğrulamaktadır.

3. Mezkûr Buhârî Rivayetinin Metninde İdrâc Olduğunu Gösteren Rivayetler

Bu başlık altında ele alınacak rivayetler Beyhâkî'nin "1.B." numaralı alt başlık altında zikredilen tesbitini (Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefât etmeden Hz. Ebû Bekr'e biat etmediğini ifade eden cümlelerin Hz. Âişe'ye değil, Zührî'ye ait olup rivayetinin metnine idrâc edildiğini) açık biçimde doğrulamaktadır:

3.1. Müslim (261/875) rivayeti:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زَائِعٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرُّبَيْعِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ: أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرْسِلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا آتَاهُ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ، وَقَدْكَ، وَمَا بَقِيَ مِنْ مَخْسٍ خَيْرٍ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا لِمَوْلَا مَا تَرَكَتَاهُ صَدَقَةً، وَإِنَّمَا بِأَكْمَلِ آلِ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ»، وَإِنِّي وَاللَّهِ، لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا، الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا أُعْمَلُ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ أَنْ يَدْفَعَ إِلَيَّ فَاطِمَةَ شَيْئًا، فَوَجَدْتُ فَاطِمَةَ، عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ، قَالَ: فَهَجَرْتُهُ فَلَمْ نُكَلِّمُهُ، حَتَّى تَوَقَّيْتُ، وَعَاشَيْتُ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِنَةً أَشْهُرًا، فَلَمَّا تَوَقَّيْتُ دَفَنْتَهَا رَوْحَهَا عَلَيَّ بِنِ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ لَيْلًا، وَلَمْ يُؤَدِّنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ، وَصَلَّى عَلَيْهَا عَلَيَّ، وَكَانَ لَعَلِّي مِنَ النَّاسِ وَجْهَةً حَيَاةَ فَاطِمَةَ، فَلَمَّا تَوَقَّيْتُ اسْتَكْرَ عَلَيَّ وَجْهَهُ النَّاسِ، فَالْتَمَسَ مُصَاحَبَةَ أَبِي بَكْرٍ، وَمُبَايَعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ بَاتِعَ تِلْكَ الْأَشْهُرَ، فَأُرْسِلَ إِلَيَّ أَبِي بَكْرٍ...

Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma (selam onu üzerine olsun) Ebû Bekr es-Siddîk'a haber göndererek Resulullah'tan (s.a.v.) kalan, Allah'ın O'na fey kıldığı Medine ve Fedek (teki arazileri) ile Hayber humus'undan kalan mirasını istedi. Ebû Bekr şöyle dedi: "Resulullah (s.a.v.), "Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (aslına sahip olmaksızın) bu maldan ancak yiyebilir" buyurdu. Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.v.) sadakasından hiçbir şeyin Resulullah (s.a.v.) zamanındaki statüsünü değiştirmeyecek ve bu mal üzerinde behemehal Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığı uygulamayı yapacağım." Ebû Bekr bu suretle Fâtıma'ya herhangi bir şey vermeye yanaşmadı. Bu sebeple Fâtıma bu konuda Ebû Bekr'e kızdı. **Dedi ki** (قال): Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti, vefât edene kadar da kendisiyle konuşmadı. Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. Vefât edince kocası Ali b. Ebi Tâlib onu geceleyin defnetti; vefâtını Ebû Bekr'e haber vermedi. Cenaze namazını Ali kıl(dır)dı. Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma vefât edince Ali insanların itibarını kaybetti. Bu sebeple Ebû Bekr ile barışıp kendisine bey'at etmek istedi. (Fâtıma'nın hayatta olduğu) o aylarda bey'at etmemiştir.

117 "1", "1.B.1" ve "1.B.2" numarayla zikredilen Buhârî, İbn Hibbân ve Taberânî metinleri.

Ebû Bekr'e haber gönderdi...¹¹⁸

3.1.A. *Sened Tetkiki:*

1. Bu senedde Müslim'in şeyhi durumundaki Muhammed b. Râfi': Ebû Abdillâh el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî'dir (245/859). Sikadır.¹¹⁹

2. Onun şeyhi Huceyn: Ebû Ömer Huceyn b. el-Müsennâ el-Yemâmi'dir (205/820). Sikadır.¹²⁰

Senedin diğer ricâli, Buhârî rivayetinin sened tetkikinde zikri geçen kimselerdir. Buhârî'nin bir râvi (Yahyâ b. Bükeyr) vasıtasıyla el-Leys b. Sa'd'dan aldığı rivayeti Müslim nâzil bir isnadla iki râvi (Muhammed b. Râfi' ve Huceyn b. el-Müsennâ) vasıtasıyla el-Leys b. Sa'd'dan almıştır. Ancak nâzil olsa da Müslim'in senedinin daha sahih olduğu açıktır. Zira ne Muhammed b. Râfi' ne de Huceyn b. el-Müsennâ, Buhârî'nin râvisi Yahyâ b. Bükeyr'in maruz kaldığı tenkitlere maruz kalmıştır. Hatta Müslim'in râvileri hakkında herhangi bir cerh ifadesine

118 Müslim, "Cihâd", 52. Tam bu noktada İbn Hacer'in şaşkırtıcı bir tutumuyla karşılaşyoruz: Bahsimizin konusunu teşkil eden Buhârî rivayetini şerh ederken, "(Fâtima) Nebi'den (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı" cümlesinden sonra şunları söyler: "el-Beyhakî, bu cümleden rivayetin sonuna kadar olan kısmın idrâc olduğuna işaret etmiştir. Buna göre Müslim bu hadisi, başka bir tarikile Zühri'den rivayet etmiş ve rivayetin sonunda şöyle demiştir: "(Ma'mer) dedi ki: "Zühri'ye, "Fâtima (Nebi'den) sonra ne kadar yaşadı?" diye sordum. "Altı ay" dedi..." el-Beyhakî bu hadisi Müslim'e izafe etmiştir. Oysa Müslim'de böyle yer almamıştır. Aksine Müslim'deki rivayet Buhârî'deki gibi mevsuldür." (*Fethu'l-Bâri*, XII, 438.) Oysa görüldüğü gibi Müslim'in bu rivayeti tamamı itibariyle mevsul değildir. "3.1.B" numaralı başlık altında da vurguladığımız gibi bu metnin ortasında yer alan "Dedi ki: (قال)" ifadesi, ardından gelen cümlelerin Hz. Âişe validemize değil, bir erkeğe (bize göre Zühri'ye) ait olduğu noktasında açıktır. Ancak İbn Hacer'in "şaşırtıcı" olduğunu söylediğimiz tavrı bundan ibaret değildir. O, yukarıda tercüme ettiğimiz cümlelerden birkaç sayfa sonra (XII, 441), aynı hadisin şerhine devamla şunları söyler:

Râfıza, Ali'nin Fâtima vefât edene kadar Ebû Bekr'e biatı geciktirmiş olmasına tutunmuştur. Onların bu konudaki hezeyanı meşhurdur. Bu konuda onların hüccetini geçersiz kılan sahih bir hadis mevcuttur. İbn Hibbân ve daha başkaları, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e en başta biat ettiğini anlatan Ebû Sa'id el-Hudrî (r.a.) ve daha başka sahabilerden gelen hadisi tashih etmiştir. Zühri'den nakledilen ve bir adamın kendisine, "Fâtima vefât edene kadar Ali Ebû Bekr'e biat etmedi mi?" şeklindeki sorusuna, "Hayır (ne o biat etti) ne de Hâşimoğulları'ndan bir başkası" cevabını verdiğini anlatan Müslim rivayetine gelince, el-Beyhakî, Zühri'nin bu rivayeti isnad etmediği (sahabî râvisine dayandırmadığı) gerekçesiyle taz'if etmiş, mevsûl Ebû Sa'id el-Hudrî rivayetinin daha sahih olduğunu belirtmiştir...

119 Mizzî, *Tehzib*, XXV, 192 vd.

120 Mizzî, *Tehzib*, V, 483 vd.

rastlamadığımızı söylemek hakikatin ifadesi olacaktır. Dolayısıyla Müslim'in isnadı, Buhârî'nin isnadına kıyasla daha sahih ve müreccaktır.

Hüküm: Senedi teşkil eden râviler sikadır; birbirlerinden semâları sabittir. Dolayısıyla sened sahihtir.

3.1.B. Metin Tetkiki

Bu metinde kalın puntoyla verilen müzekker/eril “**Dedi ki** (جاء)” fiili hemen dikkat çekmektedir. Bu ifade bize göre Ma'mer'e aittir ve ardından gelen ifadelerin tamamının Zührî'ye ait olduğunu anlatmaktadır. Yukarıda “2.C.” maddesinde Arapça metinle birlikte tercümesi verilen ve “D” maddesinde dikkat çekilen metinlerle bu Müslim metni tam bir mutabakat içindedir. Mezkûr Buhârî metninde taktî, ihtisar gibi tasarruflar bulunsa da akış değişmemektedir. Buna göre Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Fâtıma'nın miras talebini Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinlediği hadisi delil göstererek geri çevirdiği zikredildikten sonra her iki metinde de söze bir başkası (bir erkek) girmektedir. Metinde yer alan “**Dedi ki** (جاء): “ ifadesinden sonra her iki metinde de aynı cümle yer almaktadır: “Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti, vefât edene kadar da kendisiyle konuşmadı...” Buhârî'nin zikrettiği metin burada bitmekte (zira o metinde ihtisar, taktî gibi tasarruflar bulunduğu belirtilmişti), Müslim rivayeti ise devam etmektedir. Hadislerin lafızlarına riayet konusunda Müslim, Buhârî'den daha hassas olduğu için¹²¹ metni tam olarak zikretmiştir. Mes'ud Aşağıda gelecek olan rivayetlerde de bu nokta açıkça görülecektir.

3.2. Abdürrezzâk es-San'ânî rivayeti:

Abdürrezzâk Ma'mer'den, o, Zührî'den, o Urve'den, o da Âişe'den (ranhâ). Fâtıma ve Abbâs (ranhümâ) Ebû Bekr'e (r.a.) gelerek Resulullah'dan (s.a.v.) kalan miraslarını istediler. Onlar o zaman Resulullah'ın (s.a.v.) Fedek'deki arazisini ve Hayber'deki hissesini talep etmişlerdi. Ebû Bekr onlara, “Ben Resulullah'ın (s.a.v.), ‘Biz (peygamberler)’e mirasçı olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır. Âli Muhammed (s.a.v.) bu maldan (aslına sahip olmaksızın) ancak yiyebilir.’ buyurduğunu dinledim. Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.v.) yaptığıı gördüğüm bir uygulamayı terk etmem, yaparım.” **Dedi ki:** Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti ve ölene kadar kendisiyle konuşmadı. (Vefât ettiği zaman) Ali onu gece defnetti. Vefât ettiğini Ebû Bekr'e haber vermedi. Âişe **dedi**

121 Bk. İbnu's-Salâh, *Sıyânetu Sahîhi Müslim* (Muvvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir tahkikiyle, Dârul-Ğarbi'l-İslâmî, 1404/1984), s. 101; İbn Hacer, *Hüda's-Sârî*, I, 19-20.

ki: “Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar arasında itibarı vardı. Fâtıma vefât edince insanların Ali'ye olan ilgisi kesildi. Fâtıma, Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı; sonra vefât etti.” **Ma'mer dedi ki: “Bir adam Zühri'ye, ‘Ali Ebû Bekr'e altı ay bey'at etmedi (mi)?’ diye sordu. O şöyle cevap verdi: ‘Hayır (ne o bey'at etti) ne de Hâşimoğulları'ndan bir kimse Ali bey'at edene kadar ona bey'at etti.** Ali, insanların kendisinden yüz çevirdiğini görünce, Ebû Bekr ile barışmak için acele etti. Bunun üzerine Ali Ebû Bekr'e haber gönderdi...

”¹²²

Senedini oluşturan râviler üzerinde daha önce durulan bu metinde Hz. Âişe'ye, Ma'mer'e ve Zühri'ye ait olan ifadeler açık biçimde görülmektedir. Arapça metinde kalın puntuyla verilen “**Dedi ki** (دَعَى)” kelimesinden sonra gelen ifadeler Zühri'nin sözünü aktaran Ma'mer'e aittir. Bu metni Ebû Bekr el-Mervezî (292/905)¹²³, Ebû Ca'fer et-Taberî (310/923)¹²⁴, Ebû Avâne el-İsferâyni (316/929)¹²⁵ ve Ebû Bekr el-Beyhaki (458/1066)¹²⁶ de Abdürrezzâk es-San'âni'ye bağlanan farklı tarihlerle kelimesi kelimesine rivayet etmişlerdir.

Bahse konu ifadelerin Zühri'ye ait olduğunu İbn Ebî Sufra (436/1944) *el-Muhtasaru'n-Nasih'te* açık bir şekilde belirtmiştir. O, “Dedi ki: ‘Bunun üzerine Fâtıma onunla alâkasını kesti, vefât edene kadar da kendisiyle konuşmadı...’” cümlesini verdikten sonra şöyle devam eder: “Ukayl, İbn Şihâb'dan şu ziyadeyi nakletti: “(Fâtıma) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı.”

(Yine) Ukayl, İbn Şihâb'dan şöyle nakletti: “(Fâtıma) vefât edince kocası Ali onu geceleyin defnettii. Vefâtını Ebû Bekr'e haber vermedi. Cenaze namazını (gece) kıldı(rdı). Fâtıma hayatta iken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. O vefât edince Ali, insanlar nezdindeki itibarını kaybetti. Bunun üzerine Ebû Bekr'le barışıp kendisine bey'at etmek istedi. (Fâtıma'nın hayatta olduğu) o aylar boyunca biat etmemiştii...”¹²⁷

122 Abdürrezzâk es-San'âni, *el-Musannef*, V, 472-473.

123 Mervezî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Ümevî, *Müsnedu Ebî Bekr es-Siddîk* (Şu'ayb el-Arnaût tahkikiyle, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut – Dimaşk-1406/1986), s. 74 vd. (Ebû Bekr b. Zencûye (258/871) vasıtasıyla.)

124 Taberî. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk* (Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tahkikiyle, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-?, I-XI), III, 207-208. (Ebû Sâlih Muhammed b. İsmâ'il b. Ebî Dırâr ed-Dirâri vasıtasıyla.)

125 Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyni, *Müsnedu Ebî Avâne* (Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî tahkikiyle, Daru'l-Ma'rife, Beyrut-1419/1998, I-V), IV, 251. (Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali es-San'âni, İshâk b. İbrâhîm ed-Deberî ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli'den oluşan üç ayrı tarikten.)

126 Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdilcebbâr el-Bağdâdî – İsmâ'il b. Muhammed es-Saffâr – Ahmed b. Mansûr tarihîyle. el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 300.

127 İbn Ebî Sufra, Ebu'l-Kâsım el-Mühelleb b. Esîd et-Temîmî el-Endelûsî, *el-Muhtasaru'n-*

Humeydî de (488/1095) bu metni şöyle aktarmıştır: “(...) Dedi ki (لَق): “Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma vefât edince insanların Ali'ye olan ilgisi kesildi. Fâtıma Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı, sonra vefât etti.” Bir adam Zühri'ye, ‘Ali ona altı ay bey’at etmedi (mi?)’ dedi; Zühri şöyle karşılık verdi: ‘Hayır vallahi! Hâşimoğullarından hiç kimse Ali biat edene kadar altı ay boyunca (Ebû Bekr’e) biat etmedi.’”¹²⁸

Bir diğer *el-Cem Beyne's-Sahihayn* müellifi İşbili de (582/1186) söz konusu rivayeti şöyle nakletmektedir:

(...) **Dedi ki** (قَالَ): “Bunun üzerine Fâtıma ondan ayrıldı ve vefât edene kadar kendisiyle konuşmadı. Resulullah'dan (s.a.v.) sonra altı ay yaşadı. Vefât edince kocası Ali b. Ebî Tâlib onu geceleyin defnetti; Ebû Bekr'e (r.a.) haber vermedi. Cenaze namazını Ali kıl(dır)dı. Fâtıma hayattayken Ali'nin insanlar nezdinde itibarı vardı. Fâtıma vefât edince Ali insanların kendisine davranışından hoşlanmadı. Bu sebeple Ebû Bekr'le barışıp kendisine bey'at etmenin yolunu aradı. O altı ay boyunca biat etmemiştii...”¹²⁹

Aynı noktayı tebarüz ettiren bir diğer rivayet de İbn Asâkir tarafından nakledilmiştir.¹³⁰ Ancak senedindeki Ebû Abdillâh b. el-Kassâri (534/1139) hakkında es-Sem'ânî'nin “şeyh” ifadesi dışında cerh ya da ta'dil ifadesi tesbit edememiş olmamız,¹³¹ bir de senedde bu zatın şeyhi durumundaki Ebu'l-Hasen Ali b. Âsım el-Vâsıtî (201/816) hakkında Yahyâ b. Ma'in'in “Sika değildir”, bir keresinde de “Kezzâb'dır”; Buhârî'nin, “Hadisini yazmıyorum”, Yezîd b. Hârûn'un (206/821) “Onu yalancı olarak biliyoruz” demiş olması sebebiyle delil olarak

Nasih fî Tehzîbi'l-Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahih (Ahmed b. Fâris es-Sellûm tahkikiyle, Dâru't-Tevhîd – Dâru Ehli's-Sünne, Riyad-1429/2008, I-IV), II, 337-338.

128 Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr, *el-Cem' Beyne's-Sahihayn* (Ali Hüseyin el-Bevvâb tahkikiyle, Dâru İbn Hazm, 1422/2002, I-II), I, 84.

129 İşbili, Ebû Muhammed Abdülhakk b. Abdirrahmân el-İşbili, *el-Cem' Beyne's-Sahihayn* (Muhammed b. Muhammed el-Ğammâs tahkikiyle, Dâru'l-Muhakkık, Riyad-1419/1999, I-IV), III, 26.

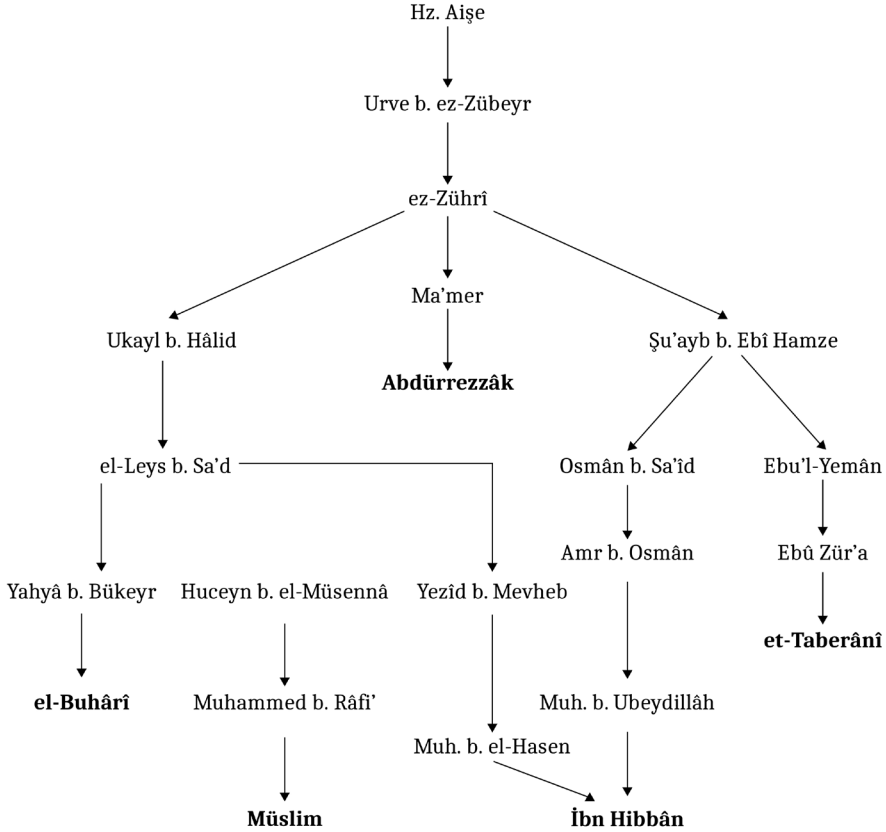
130 İbn Asâkir, *Târih*, XXX, 278-9.

131 Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed et-Temîmî, *el-Ensâb* (Abdülfetâh Muhammed vel-Hulv tahkikiyle, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire-1401/1981, I-XII), X, 166. Bu tabir burada olduğu gibi mutlak kullanıldığında ta'dilin en hafif mertebesine delalet eder. ez-Zehabi, İbn Adıyy'in *el-Kâmil*'ini esas alarak hakkında cerh bulunan râvilere tahsis ettiği *Mizânu'l-İtidâl*'in girişinde (I, 3-4) şöyle der: “Bu kitapta hakkında “mahalluhu's-sıdk”, “lâ be'se bih”, “sâlihu'l-hadis” veya “şeyh” denen kimselere yer vermedim. Zira bu ve benzeri tabirler (hakkında kullanıldığı kimsenin) mutlak olarak zayıf olmadığına delalet eder.” Ayrıca bk. el-Leknevî, *er-Ref' ve't-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dil* (Abdülfetâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye – Dâru's-Selâm, Kahire-1421/2000), s. 138-139.

sevk edilemeyeceği açık olan bu rivayet burada dikkate alınmamıştır.¹³²

Değerlendirme

Buraya kadar ele alınan dört rivayetin tamamının isnadı Zührî’de birleşmekte ve yukarıda “3” numaralı alt başlık altında detaylı olarak anlatıldığı üzere, bu metinde Zührî’ye ait olup Ma’mer veya daha aşağıdaki bir râvi tarafından Hz. Âişe’ye aitmiş gibi nakledildiğini düşündüğümüz idrâclar bulunmaktadır. Bu itibarla Beyhâkî’den makalenin başında nakledilen tesbit ile bizim vardığımız sonuç örtüşmektedir. Buna göre Zührî’nin sözleri Hz. Âişe’nin sözleri arasında farklı tarihlerdeki râvilerden biri (veya birkaçı) tarafından idrâc edilmiştir. Bütün tarihler Zührî’den sonra dağıldığına göre idrâcın failini, senedde Zührî’nin altındaki halkalarda yer alan râviler arasında aramak gerekir. Aşağıdaki şema, söz konusu tarihlerin dağılımını göstermektedir:

132 Bk. Buhârî, , *et-Târihu'l-Evsat* (Mahmûd İbrâhîm Zâyed tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1406/1986, I-II), II, 269; İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 464.

Bu şemadan çıkarılacak sonuçlar şunlardır:

1. Hz. Ali'nin biatının söz konusu edildiği Müslim ve Abdürrezzâk es-San'ânî rivayetlerinde idrâc tasrih edildiğine göre şunu söylemek yanlış olmayacaktır: Zührî Hz. Âişe rivayetini aktarırken –âdeti veçhile– araya kendi sözlerini katmıştır. Abdürrezzâk rivayetinde Ma'mer, Zührî'nin sözünü açıkça belirttiğine göre idrâcın kaynağı Ma'mer olamaz.

2. Senedde onun altında yer alan –Abdürrezzâk dışındaki– iki râviden biri olan Ukayl b. Hâlid de (ki Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân rivayetleri ondan gelmektedir) bu fiilin faili olamaz. Zira Müslim rivayeti de onun vasıtasıyla gelmektedir ve orada yer alan “**Dedi ki** (قَالَ) ifadesi, Hz. Ali'nin biatından bahseden ifadelerin sahibinin Hz. Âişe olmadığını açıkça göstermektedir.

Buhârî, Müslim ve İbn Hibbân, söz konusu rivayeti el-Leys b. Sa'd vasıtasıyla Ukayl b. Hâlid'den almıştır. İdrâcın faili o olabilir mi diye baktığımızda, idrâc tasrih eden Müslim rivayetinin senedinde de yer aldığı için bu soruya olumsuz cevap vermek durumundayız. Senedde onun altında yer alan Yahyâ b. Bükeyr sadece Buhârî'nin senedinde yer almaktadır. Dolayısıyla Buhârî rivayetinde Zührî'nin sözünü Hz. Âişe'ye aitmiş gibi nakleden râvi o olmalıdır.

3. Rivayeti Zührî'den nakleden üçüncü isim Şu'ayb b. Ebî Hamze'dir. İbn Hibbân'ın iki tarikinden biri ile Taberânî rivayeti ondan gelmektedir. Bu noktada ancak şu kadarını söyleyebiliyoruz: Mezkûr iki kaynaktaki rivayetlerde Zührî'nin sözünü Hz. Âişe'ye aitmiş gibi nakleden kişi Şu'ayb b. Ebî Hamze olabileceği gibi, senedde onun altında yer alan tabakalardaki râvilerden biri de olabilir.

Hz. Ali'nin biatının söz konusu edildiği Müslim ve Abdürrezzâk es-San'ânî rivayetlerinde idrâc tasrih edildiğine göre şunu söylemek yanlış olmayacaktır: Zührî Hz. Âişe rivayetini aktarırken –âdeti veçhile– araya kendi sözlerini idrâc etmiştir. Bunu fark eden râviler tasrih etmiş, fark edemeyenlerse sözün/metnin tamamı Hz. Âişe'ye aitmiş gibi nakletmiştir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e, ancak Hz. Fâtıma'nın vefâtından sonra biat ettiğini anlatan cümle Zührî'ye ait olup metne idrâc edildiği kabul edilse bile bu, Zührî'nin sözünün yanlış/hatalı olduğunu, dolayısıyla rivayetin gayri makbul olduğunu gösterir mi? Burada Zührî'nin söz konusu cümleyi başka bir kaynağa atfetmeyip, kendi sözü olarak idrâc ettiğine dikkat edilmelidir. Yani bu cümle, 51/671 yılında dünyaya gelen¹³³ dolayısıyla 11/632 yılında yaşanmış bir hadiseyi en az bir râvi vasıtasıyla öğrenmek durumunda olan Zührî'nin mürselidir. Bu itibarla yukarıdaki sorunun cevabı doğrudan Zührî'nin mürsellerinin sıhhati konusuyla ilişkilidir. Daha açık ifadeyle Zührî'nin mürsel rivayetleri sahih görülürse o idrâcın da

133 Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, V, 326; el-Bekçerî, *İkmâlu Tehzibi'l-Kemâl*, X, 350.

sahih kabul edilmesi söz konusu olabilir; özellikle de başka tariklerden şâhid ve mütâbileri mevcutsa. Aksi durumda Zührî'nin idrâcı durumundaki rivayet(ler) in ihticac noktasında bir kıymeti yok demektir. Zira Zührî'nin, hadisin metnine idrâc ettiğini düşündüğümüz o ifadeleri kimden aldığı meçhuldür. Sözün sahibi Hz. Âişe'nin vefât tarihi 58/678'dir. Aradaki râvi veya râvilerin kimliği ortaya çıkmadığı sürece o idrâclar, Zührî'nin naklinde infirâd ettiği mürsel rivayetler olarak ele alınmak durumundadır.

Bir Parantez: Zührî'nin İrsâl ve İdrâc'ları Üzerine

A. İrsalleri

Daha önce de işaret edildiği üzere Zührî, genelde İslamî ilimlere, özelde de hadis ilmüne hizmetleri kadar irsâl, tedlîs ve idrâclarıyla da öne çıkan bir isimdir. Hadis imamları onun mürsel rivayetlerine kıymet vermemiştir.¹³⁴ Zührî'nin mürsel rivayetlerinin durumu konusunda İbn Ebî Hâtim şu bilgiyi veriyor: “Bize Ahmed b. Sinân şöyle anlattı: “Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Zührî ve Katâde'nin mürseline kıymet vermez, “rüzgâr gibidir”¹³⁵ derdi. Yine şöyle derdi: “Bunlar hadis hafızı kimselerdir. (Kıymetsiz) bir şey işittikleri zaman sened zikretmeden naklederler.”¹³⁶ Kattân'ın (198/813) Zührî'nin mürselleri konusundaki tesbitini Zehebî şu ifadelerle verir: “Zührî'nin mürseli, başkasının mürselinden daha şerlidir. Çünkü Zührî hâfızdır. Zikredebildiği râvilerinin adını zikreder. Kendisinden rivayet aldığı kimsenin adını zikretmemesi, zikretmek istemediği içindir.” Zehebî bu nakilden sonra şöyle der:

Ben derim ki: Zührî'nin mürselleri mu'dal gibidir. Çünkü o, iskât ettiği zaman iki râvi iskât etmiş olur. Onun sadece sahâbiyi iskât ettiğini zannetmemiz câiz değildir. Eğer (sened zikretmediği rivayet) sadece sahabîden gelmiş olsa, onu açıklar; “Nebî'nin (s.a.v.) ashâbından birinden” demek suretiyle de olsa onu

134 İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Merâsîl* (Şükrullah b. Ni'metillah Kücânî tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1402/1982), s. 3; el-Alâî, Ebû Sa'îd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Câmi'u't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl* (Hamdî Abdülmecîd es-Selefi tahkikiyle, Âlemu'l-Kütüb-Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut-1407/1986), s. 90.

135 “هو بمنزلة الريح”. Rivayetin kıymetsizliğini anlatan bir tabirdir.

136 İbn Ebî Hâtim, *Merâsîl*, s. 3. Kattân'ın ikinci cümlesinin orijinali şöyledir: “هؤلاء قوم حفاظ” Bu cümleyi yukarıdaki gibi tercüme etmemizin gerekçesi şudur: Kattân, Zührî ve emsali kimselerin hadis hafızı olduğunu vurgulamakla, rivayetleri senedleriyle ezberlerinde bulundurduklarını ve aktardıklarını, sened zikretme ihtiyacı hasıl olduğunda rahatlıkla zikrettiklerini; sıhhati şaibeli bir şey söz konusu olduğunda ise senedsiz olarak aktardıklarını ifade ediyor.

vasletmekten aciz değildir. Zührî'nin mürselini Sa'îd b. el-Müseyyib, Urve b. Zübeyr ve emsalinin mürseli gibi değerlendiren kimse, ne dediğini bilmeyen kimsedir! Evet, onun mürseli, Katâde ve emsali zevatın mürseli gibidir.¹³⁷

“Abbâs ed-Dûrî'ye, Yahyâ b. Ma'in'den naklen şöyle okundu: “Zührî'nin mürselleri bir şey değildir.”¹³⁸ Alâî de şu bilgileri veriyor:

Zührî'nin mürselleri konusunda ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk bunların zayıf olduğu görüşündedir. Ahmed b. Ebî Şurayh şöyle demiştir: “eş-Şâfi'i'nin şöyle dediğini dinledim: ‘Bizim (adam) kayırdığımızı söylüyorlar. Birini kayırsaydık Zührî'yi kayırırdık. Zührî'nin irsali bir şey değildir...’”¹³⁹

Zehebî, İmam eş-Şâfi'i'nin şöyle dediğini de nakletmiştir: “Zührî'nin irsali bir şey değildir. Çünkü biz onu Süleymân b. Erkam'dan rivayet ederken buluyoruz.”¹⁴⁰ Ebû Kudâme Ubeydullah b. Sa'îd şöyle demiştir: “Yahyâ b. Sa'îd'in –el-Kattân– şöyle dediğini dinledim: “Zührî'nin mürseli, başkasının mürselinden daha şerlidir. Çünkü o, hadis hafızıdır; rivayet aldığı kişinin adını zikretmek istese zikreder. Ancak adını zikretmeyi caiz/uygun görmediği kimsenin adını vermez...”

Açıktır ki, bu konuda itimada şayan olan, çoğunluğunun görüşüdür.¹⁴¹

Nevevî şöyle demektedir: “Hadis tenkitçilerine göre mürsellerin en zayıfı el-Hasen'in (el-Basrî) mürselleridir. Ondan daha zayıfı Zührî, Katâde ve Humeyd et-Tavîl'in mürselleridir.”¹⁴²

Netice olarak Alâî'nin sözünü ettiği ihtilâfı dikkate alıp Zührî'nin mürsellerinin zayıf olduğu görüşünü rezervle karşılacak bile, ihtiyatlı yaklaşım, Zührî'nin aktardığı metnin bir sâhid ve mütâbi tarafından teyit edildiği ortaya çıkana kadar tevakkuf etmeyi gerektirir. Oysa araştırabildiğimiz kadarıyla Hz.

137 Zehebî, *Siyer*, V, 338-39.

138 İbn Ebî Hâtim, *A.g.e.*, a.y.

139 Alâî, *Câmi'u't-Tahsîl*, s. 90.

140 Zehebî, *Siyer*, V, 39. Adı geçen Süleymân b. Erkam hakkında İmam Ahmed “Bir şey değildir” ve “Hadisinin kıymeti yoktur”; Yahyâ b. Ma'in “Bir şey değildir, beş kuruş etmez”; Amr b. Ali (el-Fellâs, 249/864) “Sika değildir, münker hadisler rivayet eder”; Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî “Gençliğimizde (ulema) bizi ondan sakındırırlardı”; Buhârî “(Hadis imamları) onu terk etmişlerdir”; Müslim “Münkeru'l-hadis'tir”, Ebû Dâvud “Metrûku'l-hadis'tir”, İbn Hibbân “Haberleri birbirine karıştırıp, sika kimselerden mevzu hadisler rivayet edenlerdendi”... demişlerdir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 303-304.

141 Alâî, *Câmi'u't-Tahsîl*, s. 90-91.

142 Zehebî, *el-Mûkaza fî İlmi Mustalahi'l-Hadis* (Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, *Mektebu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye – Dâru's-Selâm*, Beyrut-1428/2007), s. 40.

Ali'nin Hz. Fâtıma vefât edene kadar Hz. Ebû Bekr'e biat etmediğini dile getiren güvenilir tek bir nakil mevcut değildir. Zühri'nin bu infirâdına, rivayetin mürsel olduğu hakikatini de eklediğimizde, bahse konu rivayetin itimada şayan bir yönü bulunmadığı gerçeği kendiliğinden tebellür etmektedir.

B. İdrâcları

Bu açıklamanın haberin metnine Şârihler *Sahîh-i Buhârî*'de geçen “فبينحت فيه، وهو التعب: Hira mağarasında tahannüs ederdi ki, taabbüd demektir...” ifadesinin ez-Zühri'ye bir idrâc olduğu noktasında ittifak halindedir.¹⁴³

Yine bu eserde yer alan –ve Vedâ hacı esnasında Mekke'de hastalanan Sa'd b. Ebî Vakkâs (55/675) ile Hz. Peygamber (s.a.v) arasında geçen konuşmayı anlatan rivayette vaki “(صلى الله عليه وسلم) أن مات بمكة يرثي له رسول الله: Resulullah (s.a.v) ona (Sa'd b. Havle'ye) Mekke'de vefat etmiş olması sebebiyle mahzun olmaktadır”ifadesi ez-Zühri'ye ait bir idrâcdır.¹⁴⁴

İbn Hacer, zina edenlere hadd uygulamasıyla ilgili Buhârî rivayeti üzerinde dururken, hadisin metninde geçen “العسيف: الأجير” asif (kelimesi) işçi (demek)dir” ifadesinin idrac olduğunu belirttikten sonra şöyle der: “Bu, sanki Zühri'nin sözüdür. Zira Zühri'nin, (kendisine ait) açıklamaları hadisin metnine çokça sokma âdeti olduğu bilinmektedir. Nitekim ben bu hususu ‘müdreç’ konusundaki kitabımın¹⁴⁵ mukaddimesinde beyan etmiştim.”¹⁴⁶

Teshîlu'l-Medrec'in hâtimesinde yer alan şu ifadelerin İbn Hacer'in zikrettiği “beyan” olarak değerlendirilebileceğini düşünüyoruz: “Zühri bu çeşit¹⁴⁷ idrâc'ı sıkça yapardı. Hatta Rebî'a (b. Ebî Abdirrahmân, 136/753) bu konuda onu ayıplamış ve şöyle demişti: ‘Resulullah'tan (s.a.v.) hadis rivayet ettiğin zaman

143 Bk. et-Tıybî, Şerefuddîn el-Hüseyn b. Abdillâh, *Şerhu't-Tıybî alâ Mişkâti'l-Mesâbih* (Abdülhamîd Hindâvî tahkikiyle, Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke/Riyad-1417/1997, I-XIII), XII, 3716; Aynî, *Umde*, XIX, 305; İbn Hacer, *Feth*, XIV, 571-572; el-Kastallânî, *İrşâd*, I, 62.

144 Kirmânî, *Kevâkib*, VII, 90; Aynî, *Umde*, VIII, 90; İbn Hacer, *Feth*, IV, 621; Kastallânî, *İrşâd*, II, 408. Kirmânî belirttiğimiz yerde bu ifadenin Zühri'nin idrâcı olduğunu kesin bir dille ifade ederken, bir başka yerde (XV, 143) bu görüşü “ekseriyet”e atfeder.

145 Bu kitabın adı *Takrîbu'l-Menhec bi Tertîbi'l-Müdreç*'dir. Bk. İbn Hacer, *Hüda's-Sâri*, II, 302, 304. Süyûtî bu eseri *el-Medrec ile'l-Müdreç* adıyla ihtisar etmiş, bu eser de Abdülazîz el-Gumârî tarafından *Teshîlu'l-Medrec ile'l-Müdreç* adıyla –muhtevastaki rivayetler sahâbî isimlerinin alfabetik sırasına göre– tertip edilmiştir.

146 İbn Hacer, *Feth*, a.y.

147 Hadisin metninin sonunda yapılan idrâc.

Oonun sözünü kendi sözünden ayır!’”¹⁴⁸ Rebi’â’nın bu sözünü Buhârî İmam Mâlik vasıtasıyla senedsiz olarak nakletmiştir.¹⁴⁹

Zühri’nin çokça idrâc yaptığını gösteren bir diğer husus da şudur: *Teshîlu’l-Medrec*’de toplam seksen sekiz müdrec rivayet mevcuttur. Bunlardan yirmisi Zühri’ye aittir. Bu rakam yaklaşık bir oranla dörtte birine tekabül etmektedir.

Muasır bir çalışmada¹⁵⁰ *Kütüb-i Sitte*’de bulunduğu tesbit edilen Zühri kaynaklı toplam elli üç idrâcın otuz ikisinin *Sahîhu’l-Buhârî*’de yer alıyor olması da konumuz açısından önemli bir veri teşkil etmektedir.

Sonuç

1. İbn Hacer’in *Hüda’s-Sârî*’de bazı hadisler üzerinde dururken ifade ettiği gibi, *Sahîh*’te –nadir de olsa– ihticac amacıyla tahriç edilmiş zayıf hadisler mevcuttur. Söz gelimi “Allah yolunda bir gün ribat, dünya ve üzerindekiilerden daha hayırlıdır” hadisine Darekutnî tarafından yapılan râvi (Abdurrahmân b. Abdullah b. Dînâr) merkezli tenkît üzerinde dururken şöyle der: “Bundan sonra gelecek fasılda bu zat üzerinde durulacaktır. Bu zat bu ziyadenin¹⁵¹ naklinde teferrüd etmiştir.”¹⁵² İbn Hacer atıf yaptığı fasılda¹⁵³ bu râvi hakkında şunları söyler:

“ed-Dürî, İbn Ma’in’den naklen bu zat hakkında şöyle dediğini nakletmiştir. ‘Bana göre bu zatın hadisinde zayıflık vardır. Yahyâ el-Kattân ondan hadis nakletmiştir. Yahyâ’nın kendisinden rivayette bulunmuş olması (tevsik olarak) ona yeter.’ Yine bu zat hakkında Amr b. Ali ‘Abdurrahmân b. Mehdî’nin bu zattan hadis naklettiğini asla görmedim’, Ebû Hâtim ‘Hadisi yazılır (ancak) kendisiyle ihticâc edilmez’, İbnu’l-Medîni ‘Sadûktur’, Dârekutnî ‘Buhârî bu zat hakkındaki tutumuyla ulemaya muhalefet etmiştir; (bununla birlikte) bu zat metruk değildir’ demişlerdir. İbn Adî *el-Kâmil*’de bu zat kanalıyla gelen hadisleri aktarmış ve şöyle demiştir. ‘Rivayetlerinden bazıları kendisine mütâbaat edilmemiş münker şeylerdir. Bu zat, hadisi (itibar amacıyla) yazılan zayıf râvilerdendir.’

148 Bk. el-Gumârî, Abdülazîz b. Muhammed b. es-Sıddîk, *Teshîlu’l-Medrec ile’l-Müdrec* (Dâru’l-Basâir, Dimaşk-1403/1982), s. 77.

149 Buhârî, *el-Kırâetu Halfel İmâm* (Fadlurrahmân es-Sevrî tahkikiyle, el-Mektebetu’s-Selafiyye, Lahor-1400/1980), s. 28.

150 Abdülhamîd Abdürrezzâk Şeyhün Muhammed, *Belâğâtu İbn Şihâb Zühri ve İdrâcâtuh fi’l-Kütübi’s-Sitte*, yayımlanmamış Doktora tezi, Câmi’atu’l-İskenderiyye, 1438/2017.

151 Konuyla ilgili sair rivayetlerde “dünya ve içindekilerden...” ifadesi yer alırken, bu zat “dünya ve üzerindekiilerden...” şeklinde aktarmıştır. Kast edilen “ziyade” budur.

152 İbn Hacer, *Hüda’s-Sârî*, II, 306.

153 *Sahîh* ricalinden tenkide maruz kalanlarla ilgili 9. Fasıl.

Ben (İbn Hacer) derim ki: Bu zatla –ed-Dârekutnî'nin dediği gibi– Buhârî, ayrıca Ebû Dâvud, en-Nesâî ve et-Tirmizî ihticac etmiştir.¹⁵⁴

Sahîh'te durumu buradakine benzeyen başka rivayetler de mevcuttur.¹⁵⁵

2. Buhârî'nin bir rivayeti muhtevasıyla ilgisi olmayan bir babda sevk etmesi, rivayetin bünyesindeki bir duruma işaret amacı taşır. İbn Hacer bu durumu, “seneddeki ittisale işaret” olarak ifade etmektedir.¹⁵⁶ Biz Buhârî'nin bu tasarrufunun daha genel bir maksada matuf olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki; Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekr'den miras talebinde bulunduğu rivayetini Buhârî —“2.” numaralı alt başlık altında da zikrettiğimiz gibi— dört ayrı yerde¹⁵⁷ zikretmiştir. Bunların hiçbirinde bahsimizin konusunu teşkil eden anlatım¹⁵⁸ yoktur. Bu anlatım –yine belirttiğimiz yerde zikrettiğimiz gibi– sadece “Megâzî”, 36'da yer almaktadır ki, “Hayber Gazvesi Babı”dır. Rivayetimiz bu babın sondan üçüncü hadisidir. Bundan sonra gelen iki rivayet Hz. Âişe ve İbn Ömer'den gelmektedir ve Hayber'in fethi sayesinde hurmaya doyduklarını anlatan birer cümleden ibarettir.

Buhârî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayber'de ele geçirilen menkul/gayrimenkul mallarla ilgili uygulamalarını, *Sahîh*'in muhtelif yerlerinde farklı açılardan yansıtan rivayetler vasıtasıyla aktarmıştır.¹⁵⁹ Bahsimizin konusunu teşkil eden ve *Sahîh*'in 67. Kitab'ını oluşturan “Megâzî”nin 36. Babı'ndaki problemleri rivayette mevcut olup da onlarda olmayan ne olabilir diye baktığımızda gördüğümüz şudur:

Söz konusu rivayetin muhtevasında şu hususlar yer almaktadır:

- a. Hz. Ebû Bekr'in (r.a.) halife seçilmesi: *Sahîh*'te 66/“Fedâilu's-Sahâbe”nin 5. Babı'nda, 90/“Muhâribûn”un 16. Babı'nda ve 97/“Ahkâm”ın 51. Babı'nda zikredilmiştir.
- b. Hz. Ebû Bekr (r.a.) halife seçilince Hz. Fâtıma'nın (ve el-Abbâs, r.anhumâ) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendisine intikal ettiğini düşündüğü malları

154 İbn Hacer, *Hüda's-Sârî*, II, 407-408.

155 Makaleyi uzatmamak adına burada nakletmekten sarfı nazar ettiğimiz rivayetler için bk. Ebubekir Sifil, *İdrak ve Tasdik* (Rihle Kitap, İstanbul-2014), s. 201 vd.

156 Bk. *Hüda's-Sârî*, I, 19.

157 “Humus”, 1; “Megâzî”, 11; “Ferâiz”, 2 ve “Fedâilu's-Sahâbe”, 12.

158 Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Hz. Fâtıma vefât edene kadar biat etmediği anlatımı.

159 Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayber'le ilgili uygulamalarını anlatan rivayetler *Sahîh*'te şuralarda sevk edilmiştir: “Salât”, 12; “Salâtu'l-Havf”, 6; “Zekât”, 17; “Büyü”, 89, 110; “İcâre”, 22; “Müzâra'a”, 7, 8, 9, 14; “Şeriket”, 11; “Hibe”, 33; “Şurût”, 5, 14, 19; “Vasâyâ”, 16, 29, 30; “Cihâd”, 28, 73; “Humus”, 1, 9, 15, 17, 19; “Cizye”, 7; “Fedâilu's-Sahâbe”, 11, 12; “Megâzî”, 11, 36, 37, 38, 39; “Nikâh”, 13, 60; “Et'ime”, 27; “Eymân”, 32; “Ferâiz”, 2.

miras olarak istemesi:

- c. Hz. Ebû Bekr'in buna karşılık "Biz (peygamberler)'e mirasçı olunmaz. Bıraktığımız sadakadır" hadisini naklederek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kimseye miras bırakmasının söz konusu olmadığını, ancak o mallar üzerinde o nasıl tasarrufta bulunmuşsa kendisinin de aynı şekilde tasarrufta bulunacağını belirtmesi: Bu iki husus daha önce 61/"Humus", 1'de ve sadedinde bulunduğumuz rivayetle aynı Kitab'da, yani 67/ "Megâzi"de, ancak ondan 25 bab önce, 11. Bab'da yer almıştır. Peygamberlerin miras bırakmayacağını belirten hadis bu babda peş peşe iki kere zikredilmiştir. Yine peygamberlerin miras bırakmayacağını bildiren rivayetler ya aynı lafızlarla ya da aynı muhtevada farklı lafızlarla 59/"Vesâyâ", 33'de, 72/"Nafakât", 3'de; 88/"Ferâiz", 2'de (4 kere) ve 98/"Temenni", 5'de de yer almıştır.
- d. Bunun üzerine Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekr'e güvenmesi ve kendisiyle bir daha konuşmaması: 88/"Ferâiz, 2'de zikredilmiştir.
- e. Hz. Fâtıma'nın vefâtından sonra Hz. Ali'nin biat için Hz. Ebû Bekr'e haber göndermesi: *Sahih*'in bir başka yerinde zikredildiğini tesbit edemedik.
- f. Hz. Peygamber'in (s.a.v.)'in akrabasının fazileti: 65/"Menâkıb"ın 1'de, 67/ "Megâzi", 11'de ve 68/"Tefsîr", 40'da (42/eş-Şûrâ, 23. ayeti) zikredilmiştir.
- g. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e biat etmesi: Bu konunun da *Sahih*'in bir başka yerinde geçtiğini tesbit edemedik.

Sadedinde bulunduğumuz rivayetin sevk edildiği 67/"Megâzi", 36. Bab'ın "Hayber Gazvesi" başlığını taşıdığı dikkate alındığında, *Sahih*'in başka yerinde mevcudiyetini tesbit edemediğimiz iki noktanın ("e" ve "g" maddeleri) bu babla bir ilişkisinin olmadığı görülecektir. Hayber gazvesi ve bu gazve sürecinde meydana gelen hadiseler bu babda yer alan kırk iki hadiste farklı yönlerden zaten anlatılmıştır.

Bu rivayetin bu babla tek münasebeti, Hz. Fâtıma'nın -Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine ve Fedek'teki hisseleri yanında- Hayber'deki humusunun da miras olarak kendisine intikal ettiğini düşünerek bunları talep ettiğini anlatan kısımdır. Bununla ilgili rivayetlerin daha önce *Sahih*'in başka yerlerinde geçtiğini az yukarıda belirtmiştik.

3. İbn Hacer *Sahih*'in bazı rivayetlerine Dârekutnî ve daha başkaları tarafından yöneltilen tenkitleri cevaplandığı 8. Fasil'da şöyle der:

Üçüncü Kısım: Bazı râvilerin rivayette ziyade bir unsur nakletmede ekseriyete veya zabtı daha sağlam olan râvilerden ayrılarak teferrüd ettikleri yerler. Söz

konusu ziyade ile ta'lil, diğ er rivayetlerle cem edilmesi zor olmadıkça ilgili rivayete olumsuz tesir etmez. (...) Ancak eğer söz konusu ziyadenin, râvilerden birinin sözü olup metne idrac edildiğı kuvvetli delillerle ortaya çıkarsa, bu çeşit ziyadeler rivayetin sıhhatine etki eder. Nitekim 34. rivayet¹⁶⁰ böyledir.¹⁶¹

Yine aynı fasılda 81. hadis üzerinde dururken¹⁶², rivayetin senedinde yer alan "Atâ"nın, İbn Ebî Rabâh mı yoksa el-Horâsânî mi olduğı sorusuna, rivayetin her ikisinden de gelmiş olabileceğı ihtimaliyle cevap verir ve sözlerini şöyle tamamlar: "Bu, "iknâ'î"¹⁶³ bir cevaptır. Bu, (*Sahih*'in itiraza konu olan rivayetleri içinde) sağlam cevaba ulaştırılamamış yerlerdendir..."

Yine aynı faslın, sahabî râvisi İbn Abbâs olduğı halde *Sahih*'te İbn Ömer olarak geçen 52. Hadisi üzerin8de dururken şöyle der: "... Bununla şu noktaya istidlal ettim: Bu senedde vehim Buhârî'den kaynaklanmamaktadır..."¹⁶⁴

Aynı faslın, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) visal orucunu yasakladığını anlatan 106. hadisi üzerinde dururken şöyle der:

(...) Ebû Ali el-Gassânî şöyle demiştir: "Bu, gerçekten güzel bir uyarıdır. Buhârî'nin bu noktada "Sıyâm"da zikrettiğı rivayetle yetinmiş olması mümkündür. Ancak buradaki (rivayetin sendi sevk edilirken kullanılan) ifadede bir iltibas mevcuttur." Ben (İbn Hacer) derim ki: Ebû Ali doğru söylemiştir. Bana göre buradaki ilk isnaddan "An Ebî Seleme (Ebû Seleme'den)" şeklinde bir kelime/ifade düşmüştür. Buhârî bu ilk isnaddan sonra el-Leys'in yer aldığı ikinci isnada geçmiştir. Bu açıklamayla karışıklık ortadan kalkmış olur. Vallahu a'lem.¹⁶⁵

Bu örnekler açıkça gösteriyor ki, *Sahihu'l-Buhârî* metninde, sınırlı sayıda da olsa, bir kısmı bizzat Buhârî'den, bir kısmı Buhârî öncesi râvilerden, bir kısmı da Buhârî sonrası nüsha sahiplerinden kaynaklanan sakt, idrâc, taktî' ve

160 Hadis şudur: "Bir köledeki hissesini azat eden kimsenin, (kölenin diğ er ortağına köledeki hissesinin bedelini) kendi malından ödeyerek köleyi (kölelikten) kurtarması vacip olur. Eğer (o ödemeyi yapacak) malı yoksa, kölenin kıymeti adaletli bir şekilde takdir edilir, sonra da köle (diğ er ortağın hissesini satın almak suretiyle tamamen hür olmak için) meşakkatsiz bir şekilde çalıştırılır." (Buhârî, "Şerike", 5.) İbn Hacer'in kasdettiğı, hadisin metninde geçen "isti'sâ" (kölenin çalıştırılması) kısmıdır.

161 *Hüda's-Sârî*, II, 280.

162 *Hüda's-Sârî*, II, 328-329.

163 Bürhana dayalı olmayan, ancak avamı ikna edebilecek özellikteki delile "hatabî/iknâ'î" delil denir. Böyle delillere dayalı izahlar, isbatı için sevk edildikleri davanın bütün karşı tezlerini cevaplamakta yetersizdirler. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Delil", *DİA*, IX, 136-138.

164 *Hüda's-Sârî*, II, 312.

165 *Hüda's-Sârî*, II, 339.

tekfikler bulunduğu gerçeğini dikkate aldığımızda, bahsimizin konusunu teşkil eden rivayette de bu tarz tasarruflar, bilhassa idrâc ve telfik bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum *Sahîh* metni için söz konusu olabiliyorsa, aynı muhtevadaki metni aktaran İbn Hibbân ve Taberânî için de evleviyetle söz konusu olabilecektir. Her üç kaynakta da rivayet, idrâclarıyla meşhur olan Zührî'de birleşmektedir. Onun idrâclarının farkında olan Ma'mer durumu tasrihle, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e biatının ancak Hz. Fâtîma'nın vefâtından sonra gerçekleştiği tesbitinin Zührî'ye ait olduğunu belirtmiş, ancak rivayetin diğer tariklerinde bu tasrih yapılmamıştır. Bunun sonucu olarak da söz konusu biat anlatımı Hz. Âişe'ye aitmiş gibi nakledilmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk es-San'ânî**, *el-Musannef*, Habîburrahmân el-A'zamî tahkikiyle, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut-1390/1970, I-XII.
- Ahmed b. Hanbel**, *el-Müsned (Müntehabu Kenzi'l-Ummâl* ile birlikte, Kahire-1313/1895, I-VI.
- Alâî**, Ebû Sa'îd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Câmi'u't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsil*, Hamdî Abdülmecîd es-Selefî tahkikiyle, Âlemu'l-Kütüb-Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut-1407/1986.
- Albayrak**, Ali, *Buhârî Sonrası el-Câmi'u's-Sahîh*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2018.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, İdâretu't-Tıbâ'ati'l-Müniriyye baskısının tıpkıbasımı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-?, I-XXV.
- Bekçerî**, Alâuddîn Moğultây b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire-1422/2001, I-XII.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-İ'tikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd* Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm Ebu'l-Ayneyn tahkikiyle, Dâru'l-Fadîle, Riyad-1420/1999.
- es-Sünenu'l-Kübrâ*, İbnu't-Türkmânî'nin *el-Cevheru'n-Nakî'si* ile birlikte, Matba'atu Meclisi'd-Dâireti'n-Nu'mâniyye, Haydarabad-1352/1933, I-X.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmâ'îl el-Cu'fî, *el-Kirâetu Halfel İmâm*, Fadlurrahmân es-Sevrî tahkikiyle, el-Mektebetu's-Selefiyye, Lahor-1400/1980.
- Sahîhu'l-Buhârî*, Mustafâ Dîb el-Buğâ tahkikiyle, Dâru İbn Kesîr – el-Yemâme, Beyrut-1407/1987, I-VI.
- et-Târîhu'l-Evsat*, Mahmûd İbrâhîm Zâyed tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1406/1986, I-II.
- Cevherî**, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd, *es-Sihâh*, Halîl Mahmûd Şihâ tertip ve tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1426/2005.
- Dârimî**, Ebû Sa'îd Osmân ed-Dârimî, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî*, Ahmed Muhammed Nûr Seyf tahkikiyle, Dâru'l-Me'mûn, Dimaşk-1400/1979.
- Ebû Avâne**, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyî, *Müsnedu Ebî Avâne*, Eymen b. Ârif ed-Dimaşki tahkikiyle, Daru'l-Ma'rife, Beyrut-1419/1998, I-V.
- Ebû Dâvud**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, Şu'ayb el-Arnaût

– Muhammed Kâmil Karabelli tahkikiyle, *Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye*, 1430/2009, I-VII.

Ebu'l-Hasen İbnu'l-Kattân, Ali b. Muhammed el-Fâsî, *Beyânu'l-Vehem ve'l-Îhâm*, el-Hüseyn Âyet Sa'îd tahkikiyle, *Dâru Taybe*, Riyad-1418/1997, I-VI.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ*, Hüseyin Selim Esed tahkikiyle, *Dâru'l-Me'mûn*, Beyrut-1410/1990, I-XIV.

Erul, Bünyamin, "Telfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 2011. XL, 400-401.

Fayda, Mustafa, "Fey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XII, 511-513, Ankara, TDV Yayınları, 1995.

Gumârî, Abdülaziz b. Muhammed b. es-Siddîk, *Teshîlu'l-Medrec ile'l-Müdreç* *Dâru'l-Basâir*, Dimaşk-1403/1982.

Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Tahkik: Kosmisyon, *Dâru'l-Minhâci'l-Kavim*, Dimaşk-1439/2018, I-XI.

Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Fasl li'l-Vasl el-Müdreç fi'n-Nakl* (Muhammed b. Matar ez-Zehrânî tahkikiyle, *Dâru'l-Hicre*, Riyad-1418/1997, I-II)

Târîhu Bağdâd, Mustafâ Abdülkâdir Atâ tahkikiyle, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyru-1417/1997, I-XXIV.

Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr, *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*, Ali Hüseyin el-Bevvâb tahkikiyle, *Dâru İbn Hazm*, 1422/2002, I-II.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen ed-Dimaşkî, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Ömer b. Ğarâme el-Amravî tahkikiyle, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut-1415/1995, I-LXXX.

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtîm Muhammed er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, *Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî*, Matba'atu Meclisi Dâiretu'l-Ma'ârifî'n-Nu'mâniyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-1371-1952, I-IX)

Kitâbu'l-Merâsil (Şükrullah b. Ni'metillâh Kücânî tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1402/1982.

İbn Ebî Suf râ, Ebu'l-Kâsım el-Mühelleb b. Esîd et-Temîmî el-Endelüsî, *el-Muhtasaru'n-Nasih fi Tehzîbi'l-Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Ahmed b. Fâris es-Sellûm tahkikiyle, *Dâru't-Tevhîd – Dâru Ehli's-Sünne*, Riyad-1429/2008, I-IV.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfi, *el-Musannef*, Muhammed Avvâme tahkikiyle, Şeriketu Dâri'l-Kible – Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut-1427/2006, I-XXVI.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, *Hüda (Hedyu)'s-Sâri Mukaddimetu Fethi'l-Bârî* (Şu'ayb el-Arnaût vd. tahkikiyle, er-Risâletu'l-Âlemiyye, Dimaşk-1434/2013, I-II.

Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Şu'ayb el-Arnaût vd. tahkikiyle, er-Risâletu'l-Âlemiyye, Dimaşk-1434/2013, I-XXIV.

en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh, Rebî' b. Hâdi Umeyr tahkikiyle, Dâru'r-Râye, Riyad-1415/1994, I-II.

Ta'rifu Ehli't-Takdis, Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî tahkikiyle, Riyad-1414/1993.

Tehzîbu't-Tehzîb, Tahkik: Komisyon, Cem'iyetu Dâri'l-Birr, Dubey-1442/2020, I-XV.

Halebî, Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. Burhâniddîn, *İnsânu'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Matba'atu Muhammed Ali Sabîh, Kahire-1353/1935, I-III.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât*, Muhammed Abdülmu'îd Hân tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Katar-1433/2012, I-VIII.

es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâr'l-Hulefâ, el-Hâfız es-Seyyid İzzet Bek vd. tashih ve ta'likiyle, Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut-1407/1987.

et-Tekâsim ve'l-Envâ', Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Albayrak tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Katar-1433/2012, I-VIII.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Emîn Muhammed Abdülvehhâb – Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî tahkikiyle, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî – Müessesetu't-Târihi'l-Arabî, Beyrut-1419/1999, I-XVII.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Zührî, *et-Tabakātu'l-Kebîr*, Ali Muhammed tahkikiyle, Mektebetu'l-Hânci, Kahire-1421/2001, I-XI.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî, *Târihu'l-Medîneti'l-Münevvere*, Fehîm Muhammed Şeltût tahkikiyle, Cidde-1399/1979, I-IV.

İbnu'd-Dimyâtî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Aybek, *el-Müstefâd bin Zeyli Târihi Bağdâd*, el-Hatîbu'l-Bağdâdî'nin *Târihu Bağdâd*'i ile birlikte, Mustafâ Abdülkâdir Atâ tahkikiyle, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1417/1997, I-XXIV.

İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-*

Târîh (Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-2012, I-XI.

İbnu'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali el-Mısırî, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Hâlid er-Rabât – Cum'a Fethî tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Katar-1429/2008, I-XXXVI.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî, *Sıyânetu Sahîhi Müslim* Muvvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir tahkikiyle, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1404/1984.

Ulûmu'l-Hadîs, Nûruddîn İtr tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, Dimaşk-1406/1986.

İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî, *Ma'rîfesü's-Sikât*, Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî tahkikiyle, Mektebetu'd-Dâr, Medine-1405/1985, I-II.

İşbîlî, Ebû Muhammed Abdülhakk b. Abdirrahmân el-İşbîlî, *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*, Muhammed b. Muhammed el-Ğammâs tahkikiyle, Dâru'l-Muhakkık, Riyad-1419/1999, I-IV.

İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-Vellevî, *el-Bahru'l-Muhîtu's-Seccâc fî Şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm-1426/2005, I-XLV.

Kâdı İyâd, Ebu'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, Muhammed Tâvî et-Tâncî vd. tahkikiyle, Vezâretu'l-Evkâf, Rabat, 1403/1983, I-VIII.

Kahraman, Hüseyin –Şakar, Mehmet, “Hz. Peygamber'in İlk Vahyin Akabinde İntiharî Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2017/1.

Kastallânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matba'atu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak-1325/1907, I-X.

Kâtip Çelebi, Mustafâ b. Abdillâh, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Bağdatlı İsmâ'îl Paşa'nın *İdâhu'l-Meknûn ve Hedîyyetu'l-Ârifîn*'i ile birlikte, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1402/1992, I-VI.

Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf, *el-Kevâkibu'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut-1401/1981, I-XXV.

Kûfî, Yûsuf, *el-İdrâc fî'l-Hadîs ve Eseruhû fî'l-İhtilâfî'l-Fıkhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-Ürdüniyye Külliyyetu'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Amman-2001.

Kürânî, Şemsuddîn Ahmed b. İsmâ'îl (Molla Gürânî), *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi*

Ahâdîsi Sahîhi'l-Buhârî, Ahmed Azv İnâye tahkikiyle, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1429/2008, I-XI.

Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed Abdilhalîm el-Hindî, *el-Ecvibetu'l-Fâdile ani'l-Es'ileti'l-Aşereti'l-Kâmile*, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, Haleb-1428/2007.

er-Ref' ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye – Dâru's-Selâm, Kahire-1421/2000.

Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer es-Sikillî, *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer tahkikiyle, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus-1408/1988, I-III.

Mervezî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Ümevî, *Müsnedu Ebî Bekr es-Siddîk*, Şu'ayb el-Arnaût tahkikiyle, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut – Dimaşk-1406/1986.

Mizzî, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdirrahmân, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1415/1994, I-XXXV.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Muhammed Fuâd Abdülbakî tahkikiyle, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye – Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1412/1991, I-V.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *Sünenu'n-Nesâî*, es-Süyûtî şerhi ve es-Sindî hâşiyesi ile birlikte, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1392/1972, I-XVIII.

Tehzîbu'l-Esmâ vel-Luğât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İdâretu't-Tibâ'ati'l-Müniriyye baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-?, III.

Özkan, Halit, “Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüşhası”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt, 17, sayı, 32, 2012/1, 1-37.

Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*, Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr – Muhammed b. Abdillâh Âlu Fûheyd tahkikiyle, Mektebetu'l-Minhâc, Riyad-1426/2005, I-V.

Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Eyfiyeti'l-Hadîs, Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr – Muhammed b. Abdillâh Âlu Fuheyd tahkikiyle, Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad-1426/2005, I-V.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed et-Temîmî, *el-Ensâb*, Abdülfetâh Muhammed vel-Hulv tahkikiyle, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire-1401/1981, I-XII.

Sifî, Ebubekir, *İdrak ve Tasdik*, Rihle Kitap, İstanbul-2014.

Süyûtî, *et-Tevşih Şerhu'l-Câmi'i's-Sahih*, Rıdvân Câmi' Rıdvân tahkikiyle, Mektebet'r-Rüşd – Şeriketu'r-Riyâd, Rıdad-1419/1998, I-IX.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Müsnedu's-Şâmiyyîn*, Hamdî Abdülmecid es-Selefi tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1409/1989, I-IV.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tahkikiyle, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-?, I-XI.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısri, *Şerhu Ma'âni'l-Âsâr*, Latifurrahmân el-Behrâicî el-Kâsımî tahkikiyle, Dâru İbn Hazm, Beyrut-1442/2021, I-X.

Tıybî, Şerefuddîn el-Hüseyn b. Abdillâh, *Şerhu't-Tıybî alâ Mişkâti'l-Mesâbih*, Abdülhamîd Hindâvî tahkikiyle, Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke/Riyad-1417/1997, I-XIII.

Yahyâ b. Ma'in, Ebû Zekerıyyâ el-Bağdâdî, *et-Târîh*, Ahmed Muhammed Nûr Seyf tahkikiyle, Mekke-1399/1979, I-IV.

Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti Men lehü Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, Muhammed Avvâme tahkikiyle, Dâru'l-Kible – Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde-1413/1992, I-II.

el-Mûkıza fi İlmi Mustalahi'l-Hadis, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye – Dâru's-Selâm, Beyrut-1428/2007.

Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl, Ali Muhammed el-Becâvî tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-?, I-V.

el-Mûkıza fi İlmi Mustalahi'l-Hadis, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye – Dâru's-Selâm, Beyrut-1428/2007.

Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm, Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1413/1992, I-LIII

Tezkiretu'l-Huffâz, Haydarâbad-1377/1958 baskısının tıpkıbasımı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-?, I-IV.